

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**PSIHOLOŠKA ANALIZA OSUĐENIKA NA ODSLUŽENJU ZATVORSKE KAZNE
ZA VIŠESTRUKA UBOJSTVA: STUDIJA SLUČAJA**

Završni magistarski rad

Kandidat: Ana Martinović

Mentor: Prof. dr. Enedina Hasanbegović-Anić

Sarajevo, 2019. godine

Sažetak

Cilj ovoga rada je da se kroz studiju slučaja prikaže psihološka analiza osuđenika N.N.-a koji u Kazneno popravnom zavodu Zenica služi zatvorsku kaznu u trajanju od dvadeset i pet godina za dvostruko ubojstvo i pokušaj ubojstva. Za potrebe studije slučaja, podaci o ispitaniku su prikupljeni na osnovu dostupne sudske dokumentacije, te primjenom kliničkih metoda u psihološkoj procjeni, uključujući klinički intervju, opažanje ponašanja u situaciji procjene i psihološke mjerne instrumente (MMPI, Upitnik mračne trijade, Achenbachova skala samoprocjene za odrasle i strukturirani intervju za poremećaje ličnosti SKID-II). U radu su pružene različite teorijske spoznaje i objašnjenja zasnovana na rezultatima znanstvenih istraživanja koja omogućuju objašnjenje počinjenja krivičnog djela iz različitih perspektiva kako bi se omogućilo bolje razumijevanje ličnosti počinitelja kao i motiva koji se nalaze u pozadini počinjenog djela. Studija slučaja sadrži relevantne informacije o ispitaniku, detaljan prikaz njegovog trenutnog psihosocijalnog funkcioniranja, podatke o počinjenju krivičnog djela i sudskom procesu, podatke iz psihijatrijskog vještačenja te rezultate psihološke procjene. Osim toga, predstavljeni su i faktori rizika koji su mogli dovesti do navedenog razvoja događaja. Na osnovu prikupljenih podataka, izveden je zaključak da su počinjena ubojstva bila neplanirana i situacijski determinirana.

Ključne riječi: ubojstvo, zločin iz strasti, zatvorska kazna, prilagodba na zatvorsku kaznu

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. OBILJEŽJA I KLASIFIKACIJA UBOJSTAVA.....	4
2.1. Obiteljska ubojstva	6
2.2. Ubojstvo kao posljedica konflikta	7
2.3. Ubojstvo intimnog partnera	8
3. ZAKONSKI OKVIR FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE VEZAN ZA POČINJENJE UBOJSTVA	10
4. ETIOLOŠKA DIMENZIJA KRIMINALNE POJAVE I RAZLIČITI PRISTUPI U OBJAŠNJENJU ZLOČINA	12
4.1. Dva pristupa uzročnosti u kriminologiji.....	13
4.2. Djelovanje različitih čimbenika na počinjenje krivičnog djela	14
4.2.1. Kontekstualni čimbenici.....	14
4.2.2. Individualni čimbenici.....	15
4.3. Sociološki pristup u objašnjenju zločina	15
4.4. Psihološki pristup u objašnjenju zločina	21
4.5. Biološki pristup u objašnjenju zločina.....	23
5. STUDIJA SLUČAJA	28
5.1. Osnovne informacije o ispitaniku N.N.-u i njegovo trenutno psihosocijalno stanje .	28
5.2. Životna povijest	29
5.3. Počinjenje krivičnog djela ubojstva i suđenje	31
5.4. Podaci iz psihijatrijskog vještačenja.....	33
5.5. Psihološka procjena izvršena za potrebe studije slučaja	33
6. ZAKLJUČCI	41
7. LITERATURA.....	43

1. UVOD

Među pojavama koje nas okružuju i kojima smo izloženi svakodnevno, zločin zauzima posebno mjesto i privlači veliku pažnju kako znanstvenika koji se bave ljudskim ponašanjem, tako i običnih ljudi. Još u najstarijim povijesnim izvorima govori se o ponašanjima koja se mogu okarakterizirati kao nasilje usmjereno prema drugoj osobi, što može rezultirati različitim posljedicama, a jedna u nizu posljedica može biti smrt. S obzirom da već prvi pisani tragovi čovjekovog postojanja ukazuju na već formiranu svijest o opasnosti od određenih djelatnosti, cijela bi se povijest civilizacije mogla u isto vrijeme posmatrati i kao povijest kriminaliteta, a pitanje zašto ljudi nanose zlo jedni drugima predstavlja jednu od značajnih tema na koju su svoj odgovor pokušale dati kako religija, tako i filozofija i znanost (Ignjatović, 2005). Ubojstvo možemo gledati kao fenomen koji je prisutan od početka čovjekovog postojanja, a motivi koji se nalaze u pozadini počinjenog djela razlikuju se od pojedinca do pojedinca. Upravo pitanje: „Zašto je netko ubio drugu osobu?“, budi u pojedincima znatiželju i dovodi do kreiranja mnogih pretpostavki, a jedina osoba koja može dati odgovor na to pitanje je sam počinitelj. Skloni smo prosuđivati tuđe postupke i djela bez da znamo što se krije iza njih i samim time donositi zaključke koje zasnivamo na vlastitim emocijama. Kada bismo imali sposobnost potpuno se staviti u tuđi položaj i gledati na svijet iz tuđe perspektive, ne bismo se tako olako rasipali zaključcima i pretpostavkama već bismo pokušali bar razumjeti i u svom razumijevanju odgovoriti na pitanja zašto i kako je netko nešto učinio. Kada počinitelj poznaje žrtvu, gledišta i stavovi o njemu se razilaze od onih u kojima se počinitelj opisuje kao osoba koju karakterizira određeni poremećaj do onih u kojima se počinitelj opisuje kao osoba koja je izgubila kontrolu u situaciji koja je nesvakidašnja za njega. Međutim, gledišta i stavovi su subjektivni oblici tumačenja kod kojih osobe polaze od svojih emocija i znanja, a kako bi se ustanovilo zašto je osoba počinila ubojstvo, nužno je utvrditi činjenice i objektivne podatke kako bi se došlo do točnih informacija koji su to motivi koji se nalaze iza počinjenog ubojstva. Na ovaj način motive za počinjenje ubojstava se ne pokušava predstaviti kao opravdanje već se pomoću njih nastoji pružiti obuhvatna slika kako bi se više razumjelo, a manje osuđivalo.

S obzirom da mediji danas svakodnevno izvještavaju o nasilju i ubojstvima, nitko od nas nije pošteđen izloženosti masovnoj količini informacija koje počinitelje nasilja i ubojstava predstavljaju kao osobe koje su hladnokrvni počinitelji navedenog djela ne pružajući dodatne informacije o motivima koji su doveli do takvih ishoda. Upravo zbog toga, svjedoci smo koliko se na internetu i društvenim mrežama komentiraju i tumače počinitelji i njihova djela

bez obzira na mali opseg informacija koji je dostupan javnosti. Iz ovoga je očigledno koliko se interes za zločin prenosio kroz godine i različite generacije. Čak nam i srednjovjekovni izvori svjedoče da su putujući glumci iskoristili veliko zanimanje ljudi za zločin na način da su po svom dolasku u novi grad širili vijesti o takvim djelima s namjerom da privuku što više pažnje za svoje predstave (Ignjatović, 2005). Osim toga, mnogi veliki mislioci i književnici poput Sofokla ili Dostojevskog su kroz svoja djela prožimali temu zločina te je s vremenom zločin sve češće bivao tema mnogih stripova, romana, ali i filmova. Zašto je zanimanje za zločin toliko rašireno i što je to što zapravo najviše zanima ljude u vezi samog zločina ostaje pitanje na koje su svoj odgovor pokušale dati mnoge discipline. Socijalna psihologija (Ignjatović, 2005) je dala najpotpunije objašnjenje te zanimanja običnih ljudi za kriminalitet kategorizira u četiri grupe:

1. Emocionalno zanimanje podrazumijeva spoj straha od zločina, želje za osvetom i nemirnih avanturističkih želja koje postoje u svakom čovjeku dok su s druge strane, psihoanalitičari skloni veliko zanimanje za zločin tumačiti kao potiskivanje vlastitih kriminalnih težnji. Takvo gledište je usvojio i nizozemski kriminolog J. Van Bemmelen. Suprotno ovom stajalištu, nalazi se ono kojim se vodio E.H. Johnson koji smatra da su humanizam i jak osjećaj građanske dužnosti ključna motivacija koja navodi osobe da se bave proučavanjem zločina.
2. Drugi razlog velikog zanimanja za zločin je upravo to što on predstavlja jednu od najvećih opasnosti za ustaljeni poredak etičkih i drugih društvenih vrijednosti.
3. Kriminalitet predstavlja velik ekonomski teret za zajednicu, odnosno izaziva velike troškove koje zajednica snosi za izdržavanje pravosudnog aparata koji se angažira za otkrivanje, suđenje i kažnjavanje kriminalaca.
4. Veliko zanimanje za kriminalitet postoji i zbog toga što proučavanje i istraživanje ličnosti, motiva za počinjeno djelo kao i životnog puta zločinaca predstavlja koristan izvor za bolje razumijevanje ljudi i razloga njihovih postupaka.

Upravo četvrta grupa faktora zanimanja običnih ljudi za kriminalitet, koja se odnosi na razumijevanje ljudi i razloga njihovih postupaka, je jedna od tema na koju će biti usmjeren ovaj rad. Zbog velikog zanimanja za zločine, mnoge znanosti su kroz istraživanja pokušale dati odgovor na pitanje koji su to faktori koji dovode do počinjenja ubojstva. Sasvim je jasno da postoje različiti oblici ubojstva, od onih gdje se žrtva i počinitelj ne poznaju do onih oblika

gdje su žrtva i počinitelj bili u najbližem srodstvu (Kondor Langer, 2015). U posljednje vrijeme zamjetna je sve veća medijska eksponiranost, ali i zanimanje različitih institucija za problem nasilja u obitelji, posebno naglašavajući ono koje rezultira smrtnom posljedicom (Kondor Langer, 2015). Ukoliko je naša egzistencija i ljudsko dostojanstvo ugroženo od strane pojedinih članova uže obitelji, posljedice različitih sukoba i nesuglasica koje iz takvih odnosa proizlaze mogu poprimiti destruktivnu dimenziju te rezultirati ubojstvom jednog ili više članova obitelji.

Kako bi objašnjenje ubojstva bilo sveobuhvatno, potrebno je koristiti multifaktorski pristup koji podrazumijeva uvrštavanje više različitih faktora u objašnjenje motiva, ponašanja i ličnosti počinitelja. U skladu s tim, Holmes i Holmes (prema Kocsis, 2007) predstavili su ličnost počinitelja kao rezultat specifične kombinacije bioloških, kulturoloških i okolinskih faktora. O multifaktorskom pristupu i različitim načinima objašnjenja zločina više će biti riječi u nastavku.

Potrebno je naglasiti da je prvotno planirano da ovaj rad bude studija slučaja osuđenika koji služi najdulju kaznu u BiH za četverostruko ubojstvo, međutim zbog informacija dobivenih od strane psihologa i ostalih zaposlenih u Kazneno popravnom zavodu Zenica koje se tiču njegovog profila ličnosti kao i specifičnosti njegovog ponašanja, odlučeno je da studija slučaja bude usmjerena na osuđenika koji je predložen autorici ovog rada. U skladu s tim, studija slučaja je izvršena sa osuđenikom koji služi zatvorsku kaznu za dvostruko ubojstvo i ubojstvo u pokušaju.

Na osnovu svih prikupljenih podataka o osuđeniku ovim radom će se pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja i zadatke:

- Koji su to motivi koji se nalaze u pozadini počinjenja višestrukog ubojstva?
- Koji su teorijski pristupi u objašnjenju zločina?
- Na osnovu kombinacije teorijskih spoznaja i prikupljenih podataka o osuđeniku N.N.-u, izvršiti detaljnu psihološku analizu.

2. OBILJEŽJA I KLASIFIKACIJA UBOJSTAVA

Na osnovu Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine ubojstvo se definira kao krivično djelo protiv života i tijela koje za posljedicu ima smrt druge osobe (KZ, Službene novine FBiH). Prema Ignjatoviću (2005) zločin je pojedinačno kriminalno ponašanje, odnosno akt kojim se krši krivični zakon te kao posljedica kršenja zakona zločin je praćen kažnjavanjem. Prema Douglasu i suradnicima (2006), ubojstvo je bihevioralni čin koji okončava tuđi život u kontekstu moći, osobne dobiti, brutalnosti, a ponekad i seksualnosti.

Veliki broj istraživanja, koja su imala za cilj kategorizirati ubojstva i analizirati profile ličnosti počinitelja koji stoje iza njih, rezultirali su različitim klasifikacijama i objašnjenjima koja nam pružaju informacije o vrsti ubojstva, ličnosti počinitelja, stilu i načinu ubijanja kao i o motivima počinitelja. Klasifikacija ubojstava olakšava istražno profiliranje, jer nakon što odredimo u koju kategoriju spada ubojstvo koje je pod istragom, odmah ćemo dobiti uvid i u osnovne informacije i pretpostavke o mogućim karakteristikama počinitelja, što zatim istražiteljima pruža pravac razmišljanja na osnovu kojeg trebaju vršiti istragu. Ovo je posebno korisno u situacijama u kojima počinitelj još uvijek nije poznat te informacije koje idu uz vrstu ubojstva koje je počinio kao i dokazi sa mjesta zločina mogu olakšati istražiteljima postupak profiliranja potencijalnog počinitelja. Mjesto zločina je također za istražitelje ogroman izvor informacija, te ukoliko se radi o počinitelju koji u svom ponašanju pokazuje određenu psihopatologiju, izgled mjesta zločina kao i dokazi će biti karakteristični i podudarni sa nekim njegovim obrascima ponašanja. Na osnovu svih podataka koji se prikupe potrebno je izvršiti istraživačko profiliranje koje se može posmatrati kao strategija koja sužava izbor opcija i pruža pouzdane pretpostavke o počinitelju (Kocsis, 2007). Istraživačko profiliranje opisuje se kao biološka skica bihevioralnih obrazaca, tendencija i trendova (Vorpapel, 1982; prema Kocsis, 2007).

Douglas, Ressler, Burgess i Hartman (1986) objavili su klasifikaciju ubojstava po tipu, stilu i broju žrtava. Prema njihovom mišljenju, pojedinačno ubojstvo predstavlja događaj koji za posljedicu ima smrt jedne osobe. Dvostruko ubojstvo se odnosi na ubojstvo dvije osobe u isto vrijeme na istoj lokaciji. Trostruko ubojstvo je ubojstvo tri osobe u isto vrijeme na istoj lokaciji. Višestruko ubojstvo koje za posljedicu ima četiri ili više žrtava koje su ubijene na istoj lokaciji i u jednoj vremenskoj točki klasificira se kao masovno ubojstvo. Osim toga, Douglas i suradnici (1986) u svojoj klasifikaciji spominju i ostala ubojstva koja se mogu svrstati u višestruka ubojstva, a među njima je ubojstvo koje nosi naziv ubilački pohod. Riječ

je o ubojstvima počinjenima na dvije ili više lokacija bez razdoblja pauze između ubojstava. Ubilački pohod je događaj u kojem počinitelj ne bira žrtve već su to osobe koje se praktički nađu u pogrešno vrijeme na pogrešnom mjestu. U višestruka ubojstva u njihovoj klasifikaciji spada i serijsko ubojstvo koje se odnosi na tri ili više odvojenih ubojstava koja su počinjena na tri ili više odvojenih lokacija sa periodima pauze između ubojstava. Kod serijskog ubojstva počinitelj pažljivo bira žrtve i lokacije na kojima će počiniti ubojstva. Serijski ubojica ima svoj tip žrtve, odnosno žrtva mora posjedovati određene karakteristike kako bi „bila odabrana“. Primjer za to je serijski ubojica Ted Bundy koji je imao svoj tip žrtava i time se vodio pri njihovom odabiru.

Prema Kocsisu (2007), ubojstva se mogu klasificirati kao pojedinačna i višestruka ubojstva. U višestruka ubojstva spadaju već spomenuta serijska ubojstva, ubilački pohodi i masovna ubojstva. U pojedinačna ubojstva spadaju ubojstvo djeteta, ubojstvo supružnika, ubojstvo počinjeno iz ljubomore, ubojstvo majke ili oca. U pozadini obiteljskih ubojstava često stoji zlouporaba sredstava ovisnosti, obiteljski konflikti, fizičko ili seksualno zlostavljanje.

Osim klasifikacije ubojstava na osnovu broja žrtava i tipa ubojstva bitno je spomenuti i klasifikaciju ubojstava koja se odnosi na motive koji stoje iza počinjenog djela. Koji su to motivi počinitelja zločina ujedno je i najčešće postavljano pitanje među mnogim znanstvenicima i istraživačima. Kasnih 1980-tih godina agenti FBI akademije pridružili su se Jedinici za bihevioralnu znanost s ciljem da zajedno rade na klasifikaciji zločina gdje su kao vodič koristili Dijagnostički i statistički priručnik za psihičke poremećaje (DSM-IV-TR, 2006) Američke psihijatrijske asocijacije (Douglas i sur., 2006). Iako je model utemeljen kasnih 1980-tih godina, kako je proučavanje nasilnog kriminala sve više napredovalo, tako su i u model dodane nove klasifikacije zločina. Model za klasifikaciju ubojstava na osnovu motiva ima četiri glavne kategorije. Svaka od kategorija ima svoje podkategorije.

Prva kategorija pod imenom „zločinački pothvat“ ima osam podkategorija. To su ubojstvo zbog određenog ugovora, ubojstvo potaknuto pripadanjem bandi, ubojstva zbog kriminalne konkurencije, otmičarska ubojstva, ubojstva zbog neovlaštenog rukovanja proizvodima, ubojstva povezana uz drogu, ubojstva zbog osiguranja (individualni ili komercijalni profit) i krivično djelo ubojstva kao neselektivno ili situacijsko ubojstvo.

Kategorija „ubojstva zbog osobnih uzroka“ ima sljedeće podkategorije: ubojstvo motivirano erotomanijom, obiteljsko ubojstvo (neplanirano, planirano), ubojstvo kao

posljedica konflikta, ubojstvo pripadnika vlasti, ubojstvo motivirano osvetom, ubojstvo nespecificiranih motiva, ekstremno ubojstvo (koje podrazumijeva ekstremizam u političkom, vjerskom ili socioekonomskom smislu), ubojstvo iz herojstva i ubojstvo talaca.

Kategorija „seksualnih ubojstava“ ima sljedeće podkategorije: ubojstvo s organiziranim mjestom zločina, ubojstvo s neorganiziranim mjestom zločina, sadističko ubojstvo, seksualno ubojstvo starijih žena. Zadnja kategorija podrazumijeva ubojstva zbog pripadnosti određenom kultu kao i ekstremističko ubojstvo.

2.1. Obiteljska ubojstva

S obzirom da je studija slučaja, koja je središnji dio ovog rada, usmjerena na ispitanika N.N.-a koji je usmrtio dvije osobe u krugu svoje obitelji, ovaj događaj možemo okarakterizirati kao obiteljsko ubojstvo. Prema definiciji obiteljsko ubojstvo je događaj u kojem pojedinac usmrti drugu osobu koja je dio njegove obitelji ili kućanstva (Douglas i sur., 2006).

Neplanirano obiteljsko ubojstvo može se odrediti kao događaj ubojstva koji je neplaniran te kao takav potaknut nedavnim stresnim događajima ili kumulativnim porastom stresa (Douglas i sur., 2006). Za neplanirano obiteljsko ubojstvo je karakteristično da je žrtva u bliskom obiteljskom odnosu sa počiniteljem te je od strane počinitelja prethodno zlostavljana ili su bili u sukobu.

Kod neplaniranih obiteljskih ubojstava mjesto zločina je obično mjesto na kojem stanuje ili žrtva ili počinitelj. Ako se ubojstvo dogodilo na mjestu stanovanja žrtve, to istražiteljima pruža indicacije da se radi o obiteljskom ubojstvu. Mjesto zločina ukazuje na brzu i naglu prirodu ubijanja zbog ostavljenog nereda. U većini slučajeva oružje je ostavljeno na mjestu zločina. Kod ovakvih tipova ubojstava nisu uočeni znakovi prisilnog ulaska ili krađe, a mjesto ukazuje na eskalaciju nasilja, odnosno pretpostavlja se da je rasprava prerasla u sukob zbog čega dolazi do ozljeđivanja ili bacanja stvari što zatim dovodi do usmrćenja žrtve. U ovakvim slučajevima često se mogu primijetiti indikatori poništavanja, odnosno indikatori kajanja i žaljenja zbog učinjenog djela te pokušaj poništavanja istog. Počinitelj često opere žrtvu i oružje te prekrije tijelo žrtve, ali ne u svrhe izbjegavanja odgovornosti za učinjeno djelo. Osim pranja tijela, još neki znakovi poništavanja su pomicanje i postavljanje tijela na krevet ili kauč. Počinitelj se u većini slučajeva nalazi na mjestu zločina kada stignu

policija i hitna pomoć, te je također u većini slučajeva, u trenutku počinjenja ubojstva, bio pod utjecajem alkohola ili droga.

Na oružju kojim je počinjeno ubojstvo često su prisutni otisci prstiju. Depersonalizacija, ozljeda tupim predmetom i specifično područje ozljede znakovi su osobnog napada. Davljenje kao i pucnjave su česti oblici ubojstava. Drugi članovi obitelji kao i prijatelji često izvještavaju o povijesti nasilja u obitelji između žrtve i počinitelja. Povijest sukoba zbog različitih vanjskih faktora (alkohol, financijska situacija) česta je karakteristika obiteljskih ubojstava. Počinitelj ponekad ne prijavljuje ubojstvo, već odlazi kako bi prikrpio cijeli slučaj.

Planirano obiteljsko ubojstvo može biti posljedica istih stresova i okidača kao i neplanirano obiteljsko ubojstvo (Douglas i sur., 2006). Glavna razlika između ova dva ubojstva vidljiva je na mjestu zločina.

U slučaju planiranog obiteljskog ubojstva indikatori sa mjesta zločina čista su refleksija kontroliranog i organiziranog zločina. Oružje, otisci prstiju kao i drugi dokazi su vješto uklonjeni. Tijelo obično nije skriveno. U ovom slučaju mjesto zločina je često kuća žrtve ili počinitelja, iako je moguće da je ubojstvo počinjeno i na drugoj lokaciji. Planirano ubojstvo često može biti organizirano kako bi sami čin smrti izgledao kao nesretan slučaj. Ubojstvo može biti iscenirano da izgleda kao samoubojstvo (uključujući oproštajno pismo) ili kao smrt uzrokovana predoziranje. Bitno je uzeti u razmatranje medicinsku i psihološku povijest žrtve kako bi se istražila ili isključila mogućnost da se radi o samoubojstvu ili prirodnoj smrti. Ponekad ubojstva mogu biti iscenirana na način da izgleda kao da je žrtva umrla prirodnom smrću za što se često koristi predoziranje inzulinom koji uzet u prevelikoj dozi oponaša prirodnu smrt. U nekim slučajevima smrt može nastupiti zbog sekundarne kriminalne aktivnosti, kao što su pljačka ili silovanje. Počinitelj često prije počinjenja ubojstva pokazuje drugačije ponašajne obrasce u odnosu sa žrtvom što se može protumačiti kao poboljšanje u njihovoj vezi. Unatoč tome, razgovori sa članovima obitelji ili prijateljima žrtve nakon ubojstva često obiluju podacima koji govore da je žrtva prije ubojstva bila zabrinuta i imala strahove u vezi svoje sigurnosti.

2.2. Ubojstvo kao posljedica konflikta

Kod ubojstava nastalih kao posljedica rasprave između dvije osobe koje su članovi iste obitelji ili kućanstva, prema statističkim podacima, žrtve su često nezaposlene, mlađe osobe

sa nižim stupnjem obrazovanja (Douglas i sur., 2006). Žrtva obično ima povijest nasilnog ponašanja i korištenja nasilja kako bi riješila svoje probleme iako to ne mora nužno biti tako. Mjesto zločina odaje znakove borbe te se oružje često ostavlja na mjestu zločina, uz otiske prstiju, stopala kao i ostale dokaze. Žrtva je često nenaoružana te je u većini slučajeva njezino tijelo ostavljeno na mjestu događaja. Počinitelj je često tokom počinjenja ubojstva bio pod utjecajem alkohola ili droga. Kod ovog tipa ubojstva nisu prisutni znakovi seksualnog napada. Oružje koje je korišteno je većinom ono koje je u tom trenutku bilo dostupno te se često radi o nožu, tupim predmetima ili vatrenom oružju. Uzrok ubojstva je većinom konflikt do kojeg dolazi zbog početne rasprave između žrtve i počinitelja. Počinitelj kao i žrtva često imaju povijest nasilnog ponašanja kao i korištenja nasilja za rješavanje problema, te zbog spontanosti ovog događaja u većini slučajeva postoje svjedoci.

2.3. Ubojstvo intimnog partnera

Ubojstvo supružnika danas je sve češća pojava te nastaje kao posljedica dugogodišnjeg verbalnog, psihološkog i fizičkog zlostavljanja (Kocsis, 2007). Najčešće su u pitanju ženske žrtve, odnosno muški počinitelji. To može biti posljedica grčevite potrebe za ostvarivanjem dominacije ili paranoidnih ideja što može rezultirati da počinitelj na osnovu pogrešnih vjerovanja u stanju snažnih i eksplozivnih afekata počini ubojstvo. Statistički podaci svjedoče o tome da žene češće postaju žrtve kroz napade, silovanja ili ubojstva od strane trenutnih ili bivših partnera nego od strane osoba koje ne poznaju. Statistički podaci o obiteljskom nasilju iz 1997. godine svjedoče o ubojstvima četrismo i trideset muškaraca od strane njihovih trenutnih ili bivših partnerica te od ubojstvima tisuću sto sedamdeset i četiri žene ubijene od strane njihovih trenutnih ili bivših partnera (Kocsis, 2007). Ovi podaci općenito govore koliko je velika zastupljenost ubojstava od strane intimnih partnera, ali i kako je veća zastupljenost ubojstava čije su žrtve žene. Na osnovu istraživanja ubojstava žena od strane njihovih intimnih partnera utvrđeno je da su pucanjem iz vatrenog oružja ubojstva počinjena u 42% slučajeva, na osnovu ubodnih rana nožem u 21,4% slučajeva, davljenjem u 10,2% slučajeva, udaranjem u 8% slučajeva, spaljivanjem ili gušenjem u 6,1% slučajeva i na druge načine u 12,3% slučajeva.

Ubojstva intimnih partnera su često zastupljena u ruralnim područjima. Tipologija počinitelja u slučajevima intimnog nasilja, bilo da se radi o muškom ili ženskom počinitelju, pretpostavlja da se radi o mlađoj osobi, pasivno-agresivnoj sa niskim samopoštovanjem, osobi koja je nesigurna u socijalnim relacijama, koja često konzumira alkohol ili droge te je sklona

eksplozivnom ponašanju (Kocsis, 2007). Pozadina koja govori o prošlosti počinitelja često svjedoči o odrastanju u disfunkcionalnoj obitelji kao i seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu. Intimna ubojstva ponekad su počinjena od strane počinitelja koji u svom ponašanju pokazuju određenu psihopatologiju. Ako je riječ o supružniku koji je paranoično ljubomoran, ono što je karakteristično za njega je to da ga proganjaju sumnje i da često dovodi u pitanje odanost i vjernost svoje partnerice. Njegove sumnje često nemaju osnovu u stvarnosti već su reakcija osjećaja osobne neadekvatnosti ili potisnutih sukoba. Supružnik može početi kontrolirati žrtvu i koristiti različite oblike zastrašivanja. Zastrašivanje može prerasti u verbalno ili fizičko nasilje kao i agresiju prema žrtvi, što kasnije može rezultirati ubojstvom. Počinitelj često djeluje pod utjecajem velikog bijesa kojeg više nije u mogućnosti kontrolirati. U takvim slučajevima ubojstvo predstavlja posljedicu privremenog psihotičnog prekida sa stvarnošću, što dovodi do toga da počinitelj reagira na jako destruktivan način prema svom partneru.

3. ZAKONSKI OKVIR FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE VEZAN ZA POČINJENJE UBOJSTVA

Prema krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (KZ, SN br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017) ubojstvo se nalazi u glavi XVI. koja obuhvaća krivična djela protiv života i tijela. Pojam ubojstva podrazumijeva ljudsko djelo koje za izravnu posljedicu ima smrt druge osobe. U glavi XVI. Krivična djela protiv života i tijela razlikuju se ubojstvo, ubojstvo namah, prouzrokovanje smrti iz nehaja, čedomorstvo, učestvovanje u samoubojstvu, protupravni prekid trudnoće, teška tjelesna ozljeda, laka tjelesna ozljeda, učestvovanje u tuči, nepružanje pomoći i napuštanje nemoćne osobe.

Prema Krivičnom zakonu FBiH (KZ, Službene novine) kriteriji za djelo ubojstva prema članu 166 su:

- (1) Tko drugoga usmrti, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (2) Kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora kaznit će se:
 - a) Tko drugoga usmrti na okrutan ili podmukao način;
 - b) Tko drugoga usmrti pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju;
 - c) Tko drugoga usmrti iz mržnje;
 - d) Tko drugoga usmrti iz koristoljublja, radi počinjenja ili prikrivanja kog drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda;
 - e) Tko usmrti sudiju ili tužioca u vezi sa vršenjem njihove sudijske ili tužilačke dužnosti, službenu ili vojnu osobu pri obavljanju poslova sigurnosti ili dužnosti čuvanja javnog reda, hapšenja učinitelja krivičnog djela ili čuvanja osobe kojoj je oduzeta sloboda.

Prema Krivičnom zakonu FBiH (KZ, Službene novine) kriteriji za djelo ubojstva namah prema članu 167 su:

Tko drugoga usmrti namah, doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost ili prepast njegovim napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Prema Krivičnom zakonu FBiH (KZ, Službene novine) kriterij za djelo prouzrokovanja smrti iz nehaja prema članu 168 je:

Tko prouzroči smrt drugog iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Prema Krivičnom zakonu FBiH (KZ, Službene novine) kriteriji za djelo Teška tjelesna ozljeda prema članu 172 su:

(1) Tko drugoga teško tjelesno ozlijedi ili mu zdravlje teško naruši, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Tko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prema bračnom partneru ili osobi s kojom živi u izvanbračnoj zajednici ili roditelju svog djeteta s kojim ne živi u zajednici, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(3) Tko drugoga tjelesno ozlijedi ili mu zdravlje naruši tako teško da je zbog toga doveden u opasnost život ozlijeđenog ili je uništen ili trajno i u znatnoj mjeri oslabljen koji važan dio njegova tijela ili koji važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad ozlijeđenog ili trajno i teško narušenje njegova zdravlja ili unakaženost, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(4) Kaznom iz stava 3. ovog člana kaznit će se tko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini iz mržnje.

(5) Ako ozlijeđeni umre zbog ozljede iz st. 1. do 4. ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do dvanaest godina.

(6) Tko krivično djelo iz st. od 1. do 3. ovog člana učini iz nehaja, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(7) Tko krivično djelo iz st. od 1. do 3. ovog člana učini namah, doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost napadom ili teškim vrijeđanjem od ozlijeđenog, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(8) Tko krivično djelo iz stava 4. ovog člana učini namah, doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost napadom ili teškim vrijeđanjem od ozlijeđenog, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

4. ETIOLOŠKA DIMENZIJA KRIMINALNE POJAVE I RAZLIČITI PRISTUPI U OBJAŠNJENJU ZLOČINA

Etiologija kao znanost o uzrocima određenih pojava, a konkretno etiologija kriminaliteta pokušava pružiti pravac razmišljanja kojim bi se omogućilo objašnjenje uzročnosti zločina kao pojave koja je danas sveprisutna u društvu te koja značajno narušava etički i moralni poredak društva. Kada se radi o zločinu kao pojavi koja ima za posljedicu smrt druge osobe najčešće pitanje koje postavljaju kako laici tako i znanstvenici je „zašto“. To je pitanje na koje je teško dati odgovor, ali kada bi to bilo moguće, moglo bi se raditi na prevenciji ovakvih i sličnih događaja. Međutim, ako zločin sagledamo u kontekstu okolinskih utjecaja, možemo ga smatrati odgovorom na specifičnu situaciju što ukazuje da zločin zasigurno možemo gledati i kao situacijski uvjetovanu pojavu. U mnogim pokušajima objašnjenja zločina ukazuje se na važnost ljudskih motiva za počinjeno djelo što se čini kao adekvatno objašnjenje, no potrebno je pogledati ispod površine ljudskih motiva i pronaći objašnjenje što je to što je uzrokovalo navedene motive. Iz ovoga je očigledno kako svaki uzrok ima svoj uzrok, što izgleda kao beskonačno nizanje uzroka koji zatim mogu dovesti do različitih posljedica. *„Moglo bi se reći da je kockarska strast uzrok pronevjere, ili da je ovisnost od droge uzrok krađe, ili da je ludilo uzrok ubojstva; ali, što je izazvalo strast, ovisnost, ludilo? Zašto su se oni manifestirali na te načine u tom trenutku“* (Ignjatović, 2005; str. 290).

Svjedoci smo pojave zločina koje možemo okarakterizirati kao iracionalne, neočekivane, nepromišljene i potpuno nepredvidive pojave koje ne možemo naslutiti, pa isto tako se ne možemo od njih niti zaštititi. Ovo veoma podsjeća na situacijski uvjetovane zločine koji su isprovocirani određenim aspektima situacije kao i emocionalnim stanjem koje se može pojaviti kod osoba koje možemo označiti kao počinitelje zločina. Zločin iz strasti, kao pojava u kojoj su agresivni porivi primarno usmjereni na partnera koji je održavao izvanbračnu intimnu vezu, često za posljedicu može imati dvostruko ubojstvo. No ipak, ne možemo a da se ne zapitamo je li u ovakvoj situaciji u kojoj se radi o nevjeri bilo moguće predvidjeti posljedice? Unatoč nevjeri, ponekad je teško predvidjeti ovakav razvoj situacije upravo zbog toga što sam počinitelj ne ispunjava kriterije koje možemo povezati sa drugim počiniteljima ubojstava. Osoba koja nikad nije imala problema sa zakonom niti bila agresivna prema svom partneru, osoba koja je bila „obična“ i „tiha“ te iznenada i potpuno nepredvidivo počinila ubojstvo, ostavlja iza sebe mnoga pitanja koja zahtijevaju odgovor u svrhe prevencije ovakvih događaja. Česta objašnjenja koja prate ove i slične događaje su gubitak samokontrole, smanjena uračunljivost kao i snažna i eksplozivna osjećanja koja mogu rezultirati na razne

načine. Može se pretpostaviti da osobine ličnosti koje se vežu uz počinitelje nepredvidivih, nepromišljenih i iracionalnih ubojstava ne ukazuju na određenu patologiju, no kako bi se to utvrdilo ipak je potrebna detaljna psihološka analiza. S druge strane, kao što je prethodno navedeno u klasifikaciji ubojstava, možemo govoriti o ubojstvima koja su vješto isplanirana, promišljena i racionalna te kao takva ostavljaju pred znanstvenike težak zadatak u njihovom sprječavanju. Počinitelje ovakvih zločina često povezujemo uz određene poremećaje ličnosti i osobine psihoticizma ili narcizma. Međutim, posmatranje osobina ličnosti prijestupnika jedan je od mnogih načina posmatranja zločina, no ne uvijek i najkorisniji (Ignjatović, 2005).

4.1. Dva pristupa uzročnosti u kriminologiji

Brojni autori različitih orijentacija su pokušavali razumjeti zločin kao i utvrditi čimbenike koji do njega dovode. Mnogobrojna objašnjenja mogu se podijeliti u dvije obuhvatne grupe. Prvu grupu čine različita tumačenja zločina i kriminaliteta koja se usmjeravaju da ovu pojavu povežu sa djelovanjem jednog osnovnog čimbenika te se ova orijentacija može označiti kao monokauzalistička ili monofaktorska (Ignjatović, 2005). Druga grupa se u objašnjenju zločina oslanja na integraciju različitih čimbenika kao i njihovo ravnopravno djelovanje na kriminalno ponašanje zbog čega se ova orijentacija naziva multikauzalistička ili multifaktorska.

Kada sagledamo zločin kao višeznačnu i složenu pojavu nemoguće je zaključiti da je jedan čimbenik doveo do nje. Organska struktura čovjeka, njegova ličnost, kriza normativnog sistema, siromaštvo i ostali čimbenici ne mogu sami za sebe objasniti pojedinačno djelo koje označavamo kao zločin (Ignjatović, 2005). Ovo ne znači da ovi čimbenici ne utječu na izvršenje zločina već se želi ukazati na to da samo nečija ličnost ne bi trebala dovesti do zločina, osim ako nije u kombinaciji sa situacijom koja može kod osobe izazvati frustraciju i netrpeljivost. Integracija ovih čimbenika može dovesti do razornih posljedica za pojedinca. Takav je slučaj sa ubojstvima. Nečija ličnost zajedno sa negativnim afektom i situacijom nepovoljnom za pojedinca, gdje se on osjeća ugroženo ili kao da je njegova egzistencija pod rizikom, može dovesti do ubojstva sa jednom ili više žrtava.

Ponekad se dvije različite osobe mogu naći u istoj situaciji, a da imaju potpuno različitu percepciju i reakciju na situaciju, što ukazuje na razlike u njihovim karakteristikama ličnosti. Na primjer, osobe koje su odrastale u istoj obitelji, koja se može označiti kao disfunkcionalna, različito će doživljavati obiteljske krize i različito reagirati na njih. Unatoč tome što imaju iste roditelje i doživljavaju iste situacije, oni će se razlikovati u mnogim sferama života. Ovo

ukazuje na različitost u osobinama ličnosti koje nas čine individualnim i predisponiraju nas na različite reakcije u mnogim situacijama. Stoga se postavlja pitanje koji su to čimbenici koji utječu na formiranje naše ličnosti i čine je podložnom kriminalnom ponašanju. Negativna životna iskustva su faktori koji se mogu označiti kao rizični okolinski faktori, te će kasnije u radu biti predstavljeni rezultati istraživanja koji govore u prilog tome koliko oni mogu biti utjecajni i do kojih posljedica mogu dovesti. Na osnovu navedenih podataka o čimbenicima koji utječu na ponašanje pojedinaca, možemo zaključiti da je za objašnjenje zločina nužno koristiti multikauzalistički ili multifaktorski pristup koji nam pruža priliku da na zločin gledamo iz više različitih uglova, te izvedemo zaključke na osnovu mnogih faktora od kojih je svaki imao svoj utjecaj.

4.2. Djelovanje različitih čimbenika na počinjenje krivičnog djela

Pravac razmišljanja koji se čini racionalnim, a koji ne prelazi u determinizam, pojava je koja ukazuje na to da je svako kriminalno ponašanje izazvano spojem dvije grupe čimbenika, a to su osobne crte pojedinca i vanjski čimbenici (Ignjatović, 2005). Njihov utjecaj nije jednak kod svih djela te u nekim slučajevima pretežan je utjecaj individualnih, a kod drugih utjecaj vanjskih faktora, ali sasvim je sigurno da su uvijek uključeni i jedni i drugi, no u različitom intenzitetu. Realno gledajući, svaki zločin je proizvod zajedničkog utjecaja isprepletenih vanjskih i unutarnjih kao i situacijskih i povijesnih čimbenika.

4.2.1. Kontekstualni čimbenici

Kontekstualni čimbenici su oni koji se javljaju izvan pojedinca te kao takvi mogu djelovati na izvršenje krivičnog djela. Djelovanje kontekstualnih čimbenika je različito u stanju društvenog mirovanja i u stanju socijalnih potresa i socijalnih kriza zbog čega se njihov utjecaj treba razmatrati u odnosu na ova dva stanja (Ignjatović, 2005). U stanju društvenog mira na kriminalno ponašanje djeluju status pojedinca, zločin kao izraz političkog bunta, postojanje različitih kontrakulturnih grupa, nedjelotvornost mehanizama socijalizacije, utjecaj medija kao i djelovanje mehanizama društvene represije. U razdoblju socijalnih potresa i kriza, faktori koji mogu utjecati na izvršenje krivičnih djela su nagle promjene ekonomske strukture, migracije te ratovi i revolucije.

4.2.2. *Individualni čimbenici*

Unutrašnji ili individualni čimbenici se odnose na osobine koje karakteriziraju pojedinca te u tu kategoriju spada ličnost počinitelja, bolesti ovisnosti, nedostatak samokontrole kao i kriminalna karijera (Ignjatović, 2005).

Iako iza sebe imaju krivično djelo, kod nekih počinitelja sa psihičkog stajališta nije utvrđena određena patologija što je slučaj kod velikog broja osuđenih lica. Ako kod počinitelja postoji nešto što možemo označiti kao „nenormalno“, to je njihova nedovoljna socijalizacija, hijerarhija vrijednosti kao i odsustvo morala.

4.3. *Sociološki pristup u objašnjenju zločina*

Kriminal se sa sociološkog stajališta prepoznaje kao društveno konstruiran entitet, odnosno pojava za koju se smatra da je pod utjecajem okoline. Ovo objašnjenje je potkrijepljeno mnogim rezultatima znanstvenih istraživanja koja su utvrdila uzročno posljedičnu vezu između okoline i kriminalnog ponašanja. Okolina svojom prirodom može utjecati na formiranje čovjekove ličnosti čineći je manje ili više podložnom za kriminalno ponašanje. Kriminalno ponašanje, unatoč etiološkoj osnovi koja leži u specifičnoj patološkoj konstelaciji ličnosti, ne može se razmatrati bez uključivanja okolinskih faktora u objašnjenje (Žaja, 1992). Socijalna sredina u velikoj mjeri utječe na psihološku i fiziološku osnovu agresivnog ponašanja, posebno ako je osoba od djetinjstva izložena okolinskim faktorima koji su rizični i štetni za njega. Još u 19. stoljeću radilo se na formiranju teorija „socijalne sredine“ te je na osnovu toga istaknut utjecaj demografskih i socioloških čimbenika na kriminalno ponašanje. Guerry i Quetelet (prema Žaja, 1992), baveći se statističkim analiziranjem kriminaliteta kao masovne pojave, izvode zaključak o utjecaju elemenata starosti, spola, obrazovanja i profesija na počinjenje krivičnih djela. Osim toga, još neki demografski i sociološki faktori koji doprinose kriminalnom ponašanju su bračni status, cjelovitost obitelji, socioekonomski status, odgoj kao i sklonost konzumaciji alkohola. Statistički podaci o nasilju i ubojstvima počinjenima u krugu obitelji pokazuju da pretežan dio počinitelja nasilja potječe i živi na selu te da oni potječu iz obitelji niskog obrazovnog i kvalifikacionog nivoa i niskog profesionalnog i ekonomskog statusa roditelja koji su i društveno-politički slabo aktivni. Počinitelji su također niskog obrazovnog nivoa kao i ispodprosječnog ekonomskog i socijalnog statusa te znatan dio njih potječe iz necjelovitih i razorenih obitelji.

Iz sociološkog konteksta jako je važno spomenuti i učenje po modelu. Djeca uče opažanjem ponašanja drugih te druge osobe za njih predstavljaju model čije ponašanje oponašaju i s kojim se poistovjećuju (Pennington, 2006). Bandura i suradnici (1961; prema Pennington, 2006) istraživali su učinke izlaganja djece agresivnim i neagresivnim modelima gdje je pokazano da su djeca koja su bila izložena modelu ponašanja, koji se agresivno ponašao prema Bobo lutki, kasnije pokazivala agresivnije obrasce ponašanja prema lutki za razliku od one djece koja su bila u neeksperimentalnoj situaciji. Iz ovoga je očigledno koliko izloženost nasilju u djetinjstvu može utjecati na ponašanje djece što kasnije ostavlja svoj trag i na ličnost djeteta čineći ga senzitivnijim na frustraciju ili ljutnju. Učenje opažanjem utječe na moralno ponašanje, te u slučaju kad je dijete izloženo nasilju i odrasta u disfunkcionalnoj obitelji posljedice na njegovo kasnije ponašanje mogu biti razorne. Međutim, mnogi pojedinci koji su odrastali u disfunkcionalnim obiteljima te bili izloženi nasilju i drugim neadekvatnim oblicima ponašanja ipak nisu svi postali osobe koje se služe nasiljem, osobe ovisne o alkoholu ili počinitelji krivičnih djela. Neki od njih su danas veoma uspješne osobe i u poslovnom i u socijalnom kontekstu. Postavlja se pitanje što je to što razlikuje pojedince koji iz ovakvih situacija izađu kao uspješne, stabilne osobe od onih koji žive neadekvatnim i nestabilnim stilom života. Ovdje određenu ulogu imaju i osobine ličnosti koje u kombinaciji sa nekim okolinskim faktorima čine pojedinca sklonim impulzivnim reakcijama kao i veoma senzitivnim na određene situacije. S druge strane, tu su pojedinci koje njihove osobine ličnosti predisponiraju na potpuno drugačije reakcije u istim situacijama. Objašnjenje ponašanja pojedinca mora uključivati više faktora kako bi bilo adekvatno.

Bihevioralni znanstvenici razlikovali su instrumentalni ili proaktivni stil agresije od reaktivnog ili neprijateljskog stila agresije (Fontaine, 2008). Dok je instrumentalna agresija hladnokrvna, namjerna i ciljana, reaktivnu agresiju karakterizira impulzivno djelovanje i nekontrolirani bijes. Znanstvenici su ukazali na razliku između ubojstva koje je motivirano instrumentalnom agresijom i ubojstva koje je motivirano reaktivnom agresijom. Upravo su Porter i Woodworth (2002) proveli istraživanje u kojem su instrumentalni stil agresije povezali s osobama koje karakterizira antisocijalno ponašanje. Oni su nastojali ispitati razlike između ubojstva počinjenog od strane osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti i one osobe koja ne iskazuje navedeni poremećaj, te staviti fokus na instrumentalne ili reaktivne elemente zločina. Rezultati ovog istraživanja potvrdili su hipotezu koja tvrdi da su osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti sklonije počinuti ubojstvo u kojem su bili instrumentalno motivirani, odnosno povreda druge osobe je bila sekundarna u odnosu na cilj koji su željeli

postići. Također, Serin i Amos (1995; prema Porter i Woodworth, 2006) utvrdili su da su osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti sklonije recidivizmu u roku od pet godina nakon puštanja na slobodu za razliku od osoba koje ne karakterizira navedeni poremećaj. Osim toga, osobe koje se ne mogu identificirati kao osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti u većini slučajeva za ubojstvo su motivirani reaktivnom agresijom koja obuhvaća impulzivna, iznenadna i emocijama vođena djela koja se mogu okarakterizirati kao situacijski i sociološki determinirana djela (Porter i Woodworth, 2002). Oni su također sposobni počinuti i djela koja su instrumentalno motivirana, ali ne pokazuju istu preferenciju ka tome kao osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti.

Bitno je spomenuti i Dahlbergovu (1998; prema Boduszek i sur., 2012) podjelu obiteljskih faktora koji predstavljaju rizik za nasilje koji se kategoriziraju u tri skupine: faktori koji se odnose na cjelokupno obiteljsko funkcioniranje (obiteljsko nasilje), faktori koji se odnose na privrženost prema njegovatelju i faktori koji se odnose na roditeljsko ponašanje (roditeljski nadzor).

Nasilje u obitelji je prema mnogim autorima utvrđeno kao značajan rizični faktor za kasnije agresivno ponašanje (Lisak i sur., 1996). Također, pokazalo se da je obiteljsko nasilje faktor koji razlikuje nenasilnu grupu od one grupe u kojoj su osobe počinile ubojstvo (Zagar i sur., 2009). Kad se uzme u obzir da je osoba od ranog djetinjstva bila izložena agresivnom ponašanju od strane jednog od roditelja razumno je pretpostaviti da će izloženost nasilju ostaviti dubok trag na žrtvu, a posebice na odnos žrtve prema roditelju od kojeg je nasilje doživljeno. Jedna od mnogih tragičnih posljedica zlostavljanja djeteta je povećan rizik od usmjeravanja boli i patnje zlostavljanog djeteta protiv drugih, stvarajući time krug nasilja (Widom, 1989; prema Lisak i Beszterczey, 2007). Sasvim je razumno pitanje koje će postaviti mnogi: „Zašto osobe koje su doživjele nasilje nanose nasilje drugima umjesto da se bore protiv njega?“ Međutim, zlostavljanje je faktor koji je visoko značajan te u interakciji s drugim rizičnim faktorima stvara potencijal za nasilničko ponašanje (Lisak i Beszterczey, 2007). Na osnovu ovoga možemo pretpostaviti da osobe koje su u djetinjstvu bile žrtve nasilja, ukoliko su kasnije kroz odrastanje bili izloženi i drugim rizičnim faktorima, imaju predispozicije da postanu osjetljivi na frustracije i kao posljedicu toga koriste nasilje u odnosu s drugima.

Svjesni smo činjenice da je socijalizacija proces koji različito tretira muškarce i žene. Tradicionalna socijalizacija se može razmatrati kao potencijalno traumatično iskustvo za

muškarce s obzirom da naglašava sužen emocionalni izražaj u odnosu na njihov spol (Lisak i Beszterczey, 2007). Zlostavljano dijete bori se sa zahtjevima muške socijalizacije (učeci pokazati čvrstoću, sakriti ranjivost i potisnuti strah), a u isto vrijeme i sa neizbježnim porastom tih istih emocionalnih stanja zbog zlostavljanja, te ovaj intenzivan sukob može dovesti do toga da se isti pokuša riješiti na način da se poriče i stvarnost, ali i emocionalno nasljeđe zlostavljanja (Lisak, 1995; prema Lisak i Beszterczey, 2007).

Rizični faktori koji su izdvojeni u istraživanju koje su proveli Lisak i Beszterczey (2007), a koji značajno utječu na počinjenje krivičnih djela, su seksualno zlostavljanje, fizičko zlostavljanje, zanemarivanje, svjedočenje nasilju, zlouporaba supstanci, obiteljska povijest zlostavljanja, obiteljska povijest zlouporabe supstanci kao i obiteljska povijest mentalnih poremećaja.

Fizičko, seksualno i verbalno zlostavljanje u djetinjstvu su iskustva koja se mogu identificirati kao razvojne traume koje zatim mogu imati različite posljedice, a neke od njih su kriminalno ponašanje ili počinjenje krivičnih djela. Traumatsko iskustvo remeti uobičajeni osjećaj kontrole koji osoba ima nad svojim životom, utječe na osjećaje, mišljenje i ponašanje i samim time mijenja unutarnju sliku sebe koja zatim utječe na percepciju sebe i drugih osoba (Profaca, 2009). Kako bi se ispitala povezanost između traume doživljene u djetinjstvu i kriminalnog ponašanja, Altinas i Bilici (2013) proveli su istraživanje na dvjesto osuđenika. Osim ispitivanja povezanosti traume i kriminalnog ponašanja željeli su utvrditi i povezanost između traume iz djetinjstva i disocijacije, odnosno poremećaja funkcije memorije, percepcije, identiteta, svijesti i motoričke kontrole. Rezultati su pokazali da je trauma iz djetinjstva zabilježena kod znatnog broja osuđenika, dok je vjerojatnost disocijativnog poremećaja zabilježena kod gotovo polovice osuđenika. U ovom kontekstu, disocijativni poremećaj se može gledati kao medijator između traume iz djetinjstva i kriminalnog ponašanja.

Potencijalna traumatska iskustva doživljena u djetinjstvu mogu imati sveobuhvatan utjecaj djelujući negativno na školsko postignuće kao i ometajuće za kognitivni razvoj što za posljedicu ima čitav niz različitih psihičkih poteškoća (Profaca, 2009). Osim toga, Christian (2015) navodi da su žrtve fizičkog zlostavljanja pod rizikom da razviju probleme u ponašanju, uključujući poremećaje ponašanja, agresivno ponašanje, lošiji uspjeh u školi, smanjeno kognitivno funkcioniranje kao i depresiju. Harris i suradnici (2006; prema Profaca, 2009) naglašavaju da su neki dijelovi populacije pod većim rizikom za traumatizaciju unatoč velikoj

zastupljenosti traumatskih iskustava u SAD-a. To su djeca i mladi izloženi zlostavljanju i zanemarivanju, djeca koja su svjedočila obiteljskom nasilju, djeca izdvojena u udomiteljske obitelji kao i ona djeca koja su izbjegla radi ratnih zbivanja. Osim toga, djeca koja su pod većim rizikom da će biti fizički zlostavljana su dječaci, posebice adolescenti, dojenčad, djeca koja su dio obitelji sa dvoje ili više djece, djeca s teškoćama u razvoju, djeca koja žive u obiteljima u kojima vladaju bračne nesuglasice kao i djeca koja žive u siromaštvu (Christian, 2015). Pynoos i sur. (1996) navode više područja razvoja djece koja su pod utjecajem traumatskih iskustava. To su pažnja, spoznaja, učenje, percepcija sebe i drugih, aktivacija autonomnog živčanog sustava, specifične brige, kontrola impulsa, biološko sazrijevanje kao i interpersonalni i unutarobiteljski odnosi.

Pojam složena trauma odnosi se na djetetovo doživljavanje učestalih traumatskih događaja unutar kruga skrbnika, tj. u onoj socijalnoj okolini koja bi za dijete trebala predstavljati izvor sigurnosti i stabilnosti (Cook i sur., 2003; prema Profaca, 2009). Cook i suradnici (2003) predstavljaju sedam područja razvoja na koja složena trauma djeluje. To su razvoj privrženosti, biološki razvoj, regulacija emocija, disocijacija, kontrola ponašanja, spoznajni razvoj i slika o sebi. Neka od ovih područja razvoja kao što su to privrženost, disocijacija, regulacija emocija su i zasebno istraživana u studijama u kojima je utvrđena njihova povezanost sa počinjenjem krivičnog djela. U situacijama doživljavanja složene traume roditelj je figura koja može pomoći djeci da ponovo uspostave osjećaj sigurnosti, međutim ukoliko je sam roditelj izvor traume djeca imaju poteškoće sa regulacijom pobuđenosti. To potvrđuju i rezultati drugih istraživanja koja ukazuju na to da zlostavljana djeca imaju poteškoće u regulaciji emocija, poteškoće s agresijom i empatijom što zatim može dovesti do razvoja hostile, neprijateljske ličnosti (Pećnik, 1999). U tim situacijama osoba se teško suočava sa doživljavanjem ljutnje, bijesa kao i osjećaja bespomoćnosti. Ako povežemo poteškoće regulacije pobuđenosti, doživljaja ljutnje i bijesa sa počinjenjem krivičnog djela, izgleda kao da govorimo o nizu događaja od kojih jedan uz sebe veže drugoga i zaustavlja se onda kada osobu preplave emocije i posljedice postanu razorne.

Istraživanjem koje su proveli Maxfield i Widom (1996; prema Pećnik, 1999), kojim su nastojali procijeniti dugoročne učinke zlostavljanja i zanemarivanja na delikventno ponašanje, kriminalitet u odrasloj dobi i kriminalno ponašanje, pokazano je da je kod žrtava zlostavljanja i zanemarivanja veća vjerojatnost da će biti uhićeni kao maloljetnici ili odrasli zbog bilo kakvog neprometnog prekršaja kao i zbog nasilnog kriminalnog djela za razliku od sudionika koji su činili kontrolnu skupinu. Osim toga, za osobe koje su u djetinjstvu doživjele samo

fizičko zlostavljanje vjerojatnost da će biti uhićeni zbog nasilnog kriminalnog djela je bila najveća i iznosi 21%. Posljedice bilo kojeg oblika zlostavljanja su brojne, a jedna od najtragičnijih je transgeneracijski prijenos zlostavljanja. Odrastajući u obitelji u kojoj je nasilje česta pojava dijete usvaja nasilne obrasce ponašanja, jer u takvom okruženju uči kako na nasilje mora odgovarati nasiljem (Bulatović, 2011). Zbog toga dijete često ispoljava agresiju u odnosu s vršnjacima te na taj način ponovo doživljava traumatično iskustvo iz djetinjstva zbog čega je pod sve većim rizikom da se u adolescenciji ili odrasloj dobi uključi u ozbiljne kriminalne radnje.

Prema Dahlbergu (1998; prema Boduszek i sur., 2012), obiteljski faktor koji predstavlja rizik za obiteljsko nasilje je i nesigurna privrženost. Bowlby (1973; prema Boduszek i sur., 2012) na nesigurnu privrženost gleda kao na posljedicu, ali i izvor traume. Na osnovu ovog podatka može se zaključiti da nesigurna privrženost u odnosu s roditeljima ili drugim bliskim skrbnicima može uzrokovati traumu koja se dalje može razvijati kroz proces odrastanja. Osim toga, takav oblik privrženosti može biti posljedica određenog događaja koji je osoba doživjela kao traumatičan te se zbog toga osjeća nesigurno i nema povjerenje u odnosu na svoje roditelje. Bowlby je tvrdio da privrženost igra bitnu ulogu u doživljaju ljutnje te je na osnovu te ideje tvrdio da je ljutnja funkcionalna protestna reakcija na tuđe negativno ponašanje, te da na osnovu toga nesigurna privrženost transformira funkcionalnu reakciju u disfunkcionalnu ljutnju, odnosno bijes iz očaja (Mikulincer, 1998). Ovdje je očigledno koliko privrženost može utjecati na doživljavanje određenih događaja kao i interpersonalnih odnosa te je upravo zato važno da su istraživači prepoznali ulogu privrženosti kao rizičnog faktora u antisocijalnom i nasilnom ponašanju. Nesigurna privrženost je i u drugim istraživanjima utvrđena kao rizični faktor za agresivno i antisocijalno ponašanje (Bousha i Twentyman, 1984; Farrington, 1978; prema Boduszek i sur., 2012). Osim toga, nesigurna privrženost je navedena kao značajno rizičan faktor za nasilje usmjereno prema intimnom partneru (Dutton i sur., 1994; Babcock i sur., 2000; prema Boduszek i sur., 2012). Također, na osnovu istraživanja koje su proveli Ressler i suradnici (1988; prema Boduszek i sur., 2012), a u kojem je bilo uključeno trideset i šest serijskih ubojica, zaključeno je da muškarci nisu formirali adekvatnu privrženost sa svojim primarnim skrbnicima. Privrženost je istraživana i u kontekstu njezinog utjecaja na agresiju, socijalni stres i samopoštovanje u istraživanju koje su proveli Ooi i suradnici (2006) na kliničkom uzorku dječaka koji su iskazivali agresivno i antisocijalno ponašanje. Rezultati su pokazali da su dječaci čiji su roditelji izjavili da imaju

kvalitetnu povezanost s njima bili manje agresivni, doživljavali su manje socijalnog stresa te su imali više razine samopoštovanja.

Kao mogući rizični faktor spominje se i slab obiteljski nadzor (Boduszek i sur., 2012). Loeber i Stouthamer-Loeber (1986; prema Ryan i sur., 2013) utvrdili su da je roditeljski nadzor jedan od najjačih prediktora problema maloljetničke delikvencije, čak i jači od kriminalnog ponašanja jednog od roditelja i loših bračnih odnosa.

U vezu sa delikventnim ponašanjem dovodi se i odbacivanje od strane vršnjaka (Kupersmidt i sur., 1990; prema Boduszek i sur., 2012) te se i identificira kao rizični faktor za višestruka ubojstva (Verlinden i sur., 2000; prema Boduszek i sur., 2012).

Rezultati istraživanja koje su proveli Boduszek i suradnici (2012) visoko su konzistentni sa nalazima iz prethodnih studija. Analizom je utvrđeno da je najjači prediktor počinjenja ubojstva upravo nasilje u obitelji koje je počinitelj doživio kao dijete. Konkretno rizični faktori koji predviđaju nasilje prema intimnom partneru su zloupotreba supstanci, izloženost nasilju kao i bračno nezadovoljstvo (Fazel i sur., 2018). Odrastanje u okruženju u kojem je osoba izložena svjedočenju nasilja prema svojoj majci vjerojatno čini osobu osjetljivom na bilo koji oblik obiteljske nesloge i netrpeljivosti.

4.4. Psihološki pristup u objašnjenju zločina

Zagovornici psihološkog pristupa u objašnjenju zločina u potrazi za uzrocima usmjeravaju se na um počinitelja na osnovu čega su zasnovani pojmovi „zločinački um“ ili „kriminalna ličnost“. Teorije koje se razmatraju u osnovi psihološkog pristupa su psihodinamska teorija, bihevioralna teorija učenja kao i kognitivna teorija učenja.

Sigmund Freud, kao utemeljitelj psihodinamske teorije, u pokušaju objašnjenja kriminalnog ponašanja predložio je dva različita modela na osnovu kojih zasniva svoje pretpostavke. Prvi model se oslanja na njegovu teoriju psihoseksualnog razvoja na osnovu koje postoji niz složenih faza psihičkog razvoja koje se lako mogu poremetiti i tako dovesti do neuroze ili drugih poteškoća (Burke, 2009). Ono što je ključno je to da poremećaj u jednom ili više ovih stadija može dovesti do kriminalnog ponašanja kasnije u životu. Drugi model se zasniva na tvrdnji da počinitelji zločina imaju slabu savjest. Prema Freudu razvoj savjesti je ključan dio odgoja djece.

Psihodinamske kao i bihevioralne teorije učenja na kriminalno ponašanje gledaju kao na rezultat disfunkcije, devijantne osobine ličnosti ili poremećaja emocionalne adaptacije. Smatra se da je do toga došlo procesom socijalizacije tijekom života pojedinca zbog čega je pojedinac započeo u svom ponašanju iskazivati kriminalno ponašanje (Burke, 2009).

Rani zagovornik ideje da je zločin jednostavno ponašanje koje je naučeno bio je Gabriel Tarde koji je tvrdio da su kriminalci prvenstveno „normalni“ ljudi koji su odgojeni u atmosferi u kojoj uče kriminalno ponašanje što zatim postaje njihov stil života (Burke, 2009). Njegovi zakoni imitacije i naglašavanje učenja čine njegovu teoriju kognitivnom teorijom koja kroz te pojmove pokušava objasniti kriminalno ponašanje. Osim toga, važan čimbenik u objašnjenju kriminalnog ponašanja je percepcija osobe, ali i njena interpretacija vanjskih događaja. Način kako pojedinac percipira određene osobe i događaje utjecat će i na samu interpretaciju tih osoba i događaja iz čega zatim proizlazi reakcija i odgovor. Naglasak je na individualnim razlikama u načinu percepcije i interpretacije događaja iz okoline (Beck, 2003).

U osnovi psiholoških objašnjenja kriminalnog ponašanja važnu ulogu ima psihologija ličnosti. Različita gledišta u ovom području se bave različitim domenama koje su dio ličnosti. U dispozicijskoj domeni ličnost je pod utjecajem osobina koje steknemo rođenjem ili osobina koje razvijemo tijekom života. Prema ovoj dispoziciji nasilne počinitelje možemo promatrati na osnovu osobina ličnosti koje ih razlikuju od nenasilnih pojedinaca.

Eysenckova teorija ličnosti je jedna od najpoznatijih teorija ličnosti kojom se tumači kriminalno ponašanje te prema ovoj teoriji pojedinci imaju biološke dispozicije da se ponašaju na određeni način (Boduszek i sur., 2012). Eysenck je više bio zainteresiran za pružanje generalnog objašnjenja kriminaliteta nego što se specifično bavio nasiljem i ubojstvima. Međutim, njegova teorija je pružila veliki doprinos za razvoj kriminalne psihologije. Eysenck je tvrdio da povećani rizik za antisocijalna ponašanja postoji zbog bioloških značajki ličnosti koje djeluju u interakciji sa socijalnom komponentom, odnosno odgojem (Brookman, 2005). Za razliku od drugih teorija, njegova teorija je empirijski zasnovana. Prema njegovom mišljenju temeljne dimenzije ličnosti su ekstraverzija-introverzija te neuroticizam-emocionalna stabilnost. Izvorni koncept teorije sugerira da pojedinci koji imaju visoko izražen neuroticizam i ekstraverziju imaju veću vjerojatnost da iskazuju kriminalno ponašanje (Eysenck i Eysenck, 1976; prema Boduszek i sur., 2012). Psihoticizam je kasnije dodan u ovaj model te se pretpostavlja da predviđa hladno i nametljivo socijalno ponašanje. Pojedinci koji u svom ponašanju iskazuju visoke razine

psihoticizma su impulzivni, egocentrični, agresivni, hladni te neempatični (Boduszek i sur., 2012). Također, za osobe sa visoko izraženom crtom psihoticizma vjeruje se da doživljavaju manje razine kortikalnog uzbuđenja i da su skloniji razvoju kriminalnog ponašanja (Eysenck, 1998; Gudjonsson, 1997; prema Boduszek i sur., 2012). Passingham (2013) navodi da će počinitelji krivičnih djela imati visoke rezultate na dimenziji psihoticizma koja je značajno povezana s kriminalnim ponašanjem. Jedan od razloga tome je što psihoticizam veže uz sebe osobine koje se smatraju antisocijalnim osobinama ličnosti kao što su to neosjetljivost, traženje uzbuđenja i okrutnost. Hare (1982; prema Boduszek i sur., 2012) je proveo istraživanje u kojem su sudjelovala sto sedamdeset i tri osuđenika koja su tijekom provođenja istraživanja bili na odsluženju zatvorske kazne te je na taj način želio utvrditi korelaciju između psihoticizma i psihopatije. Na osnovu dobivenih rezultata koji su pokazali značajnu korelaciju između psihoticizma i psihopatije, Hare je sugerirao da osobina psihoticizam reflektira kriminalne i antisocijalne aspekte psihopatije.

Međutim, ovo objašnjenje se ne može primijeniti na svakog pojedinca koji je izvršio krivično djelo jer je svaki pojedinac sklop različitih crta ličnosti, različitih genetskih predispozicija kao i različitih interpersonalnih iskustava što nas vodi ka zaključku da se rezultati istraživanja ne trebaju uzeti kao konačni te da se ne mogu generalizirati.

4.5. Biološki pristup u objašnjenju zločina

Biološke teorije koje nastoje objasniti kriminalno ponašanje oslanjaju se na objašnjene prema kojem je kriminalno ponašanje rezultat fizičkih čimbenika koji se smatraju predispozicijama za kriminalitet. Temelje na kojima se zasniva biološko objašnjenje postavili su Lombroso, Ferri i Garofalo (Burke, 2009).

Lombroso je ponudio pristup koji se zasnivao na tome da počinitelje krivičnog djela karakteriziraju specifične anatomske karakteristike, konkretno pretjerano duge ruke, uvijeni nosevi, velike uši i jake vilice. Međutim, u kasnijim izdanjima svoga rada Lombroso je obratio pažnju i na ekološke čimbenike među kojima su klima, siromaštvo, urbanizacija kao i migracije čime je proširio svoj pristup uključivši i druge faktore (ekonomske, socijalne i kulturne) u objašnjenje kriminalnog ponašanja. Lombroso je kategorizirao različite tipove osoba koje su prekršile krivični zakon u četiri glavne kategorije. Prva kategorija su osobe koje su rođene kao kriminalci (prepoznati po svojim fizičkim karakteristikama), druga kategorija su kriminalci za koje se smatra da imaju određeni poremećaj (tu skupinu čine osobe ovisne o alkoholu, osobe s paranoidnim idejama kao i osobe koje imaju epilepsiju), treća kategorija se

odnosi na prigodne kriminalce (osobe čiji je zločin odgovor na prilike koje im se pružaju), te posljednju kategoriju čine kriminalci iz strasti (koji čine krivična djela iz ljutnje, ljubomore i strasti). Osim Lombrosa, važnost fizičkom izgledu u objašnjenju kriminalnog ponašanja pridavali su i Kretschmer kao i Sheldon. Pristup kojim se smatra da se počinitelji krivičnog djela fizički razlikuju od osoba koje nisu prekršile zakon naišao je na poteškoće time što je primijećeno da se počinitelji različitih krivičnih djela razlikuju među sobom. Jedini način da se ovo riješi je podjela kriminalne populacije na vrste. Iako je Lombroso pristup danas okarakteriziran kao poprilično pojednostavljen i naivan, on je ipak dao svoj doprinos u razvoju moderne kriminološke teorije. Za početak Lombroso je usmjerio istraživanje kriminala i prvi ponudio konkretne pretpostavke za razliku od teoretiziranja koje je bilo karakteristično za prethodne pristupe. Osim toga, iako je njegova metodologija bila nedovoljna, ukazao je na važnost istraživanja kliničkih i povijesnih zapisa te na važnost multifaktorskog pristupa u objašnjenju kriminalnog ponašanja, jer je osim nasljeđa u svoja objašnjenja uključio i društvene, kulturne i ekonomske čimbenike.

Ferri (1985; prema Burke, 2009) je u svom pristupu smatrao da se kriminalno ponašanje može objasniti proučavanjem interakcije čitavog niza faktora koji se mogu svrstati u fizičke čimbenike (rasa, geografija, temperatura), pojedinačne čimbenike (dob, spol, psihološke varijable) i socijalne čimbenike (stanovništvo, religija i kultura). Ferri je, kao i Lombroso, ponudio multifaktorski pristup u objašnjenju kriminalnog ponašanja te iz ovoga vidimo da se i u ranije ustanovljenim teorijama preferirao multifaktorski pristup i unatoč tome što se radi o teorijama koje su biološki orijentirane opet se i u njima naglašava važnost okolinskih faktora i individualnih karakteristika.

Garofalo je krivično ponašanje smatrao neprirodnim te je na pravila prirode gledao kao na pravila ispravnog ponašanja koja se ljudskim bićima otkrivaju kroz njihovu moć rasuđivanja. On je smatrao da su počinitelji krivičnih djela osobe koje nemaju dovoljno razvijene altruističke osjećaje te imaju psihičke ili moralne anomalije koje mogu naslijediti.

U okviru biološkog pristupa za objašnjenje kriminalnog ponašanja razmatrani su potencijalni faktori za koje se smatra da mogu imati određeni doprinos. Neki od njih su utjecaj gena, kromosoma, posljedica oštećenja mozga kao i zlouporabe alkohola i droga.

Provedene su brojne studije na blizancima i usvojenoj djeci kako bi se ispitaio utjecaj gena i nasljeđa u produkciji kriminalnog ponašanja. Lange (1930; prema Burke, 2009) je proveo istraživanje u koje je bilo uključeno 30 osuđenika od kojih je 13 rođeno kao

jednojajčani blizanac, a njih sedamnaest kao dvojajčani. Za jednojajčane blizance u 77% slučajeva drugi brat je bio evidentiran u nekom od zatvora dok je za dvojajčane blizance samo 12% njihove braće bilo u zatvoru. Ovakav rezultat ukazuje na veliku ulogu koju geni igraju u kriminalnom ponašanju. Međutim, evidentno je da su neki parovi blizanaca počinili vrlo različite vrste krivičnih djela što se može objasniti kao da je ono što se nasljeđuje predispozicija za počinjenje krivičnih djela, ali stvarni oblik prijestupa je određen drugim čimbenicima. Retz i suradnici (2009) su svojim istraživanjem napravili nekoliko koraka naprijed istražujući povezanost gena za neuronsku dušik oksidnu sintezu (NOS1) sa impulzivnim obrascima ponašanja. Na uzorku od sto osamdeset i dva osuđenika željeli su potvrditi hipotezu da je NOS1 povezan sa impulzivnošću, emocionalnošću i empatijom u čemu su i uspjeli.

U objašnjenju kriminalnog ponašanja bitno je osvrnuti se i na podatke koji svjedoče o abnormalnosti u kromosomima, odnosno postojanju dodatnog kromosoma kod počinitelja. Price i Whatmore (1967; prema Burke, 2009) utvrdili su da su muškarci sa dodatnim Y kromosomom skloniji agresivnom ponašanju, imaju veću mogućnost da budu osuđeni u ranijoj dobi za razliku od drugih počinitelja, imaju tendenciju da budu nestabilni i nezreli te ne izražavaju kajanje za počinjena djela. No teorije o genetici i njezinom udjelu u kriminalnom ponašanju bile su izložene brojnim kritikama od kojih je najznačajnija ona koja se odnosi na činjenicu da postoji veliki broj ljudi u generalnoj populaciji sa viškom X ili Y kromosoma, a koji nisu agresivni te su potpuno bezopasni.

Kao jedno od mogućih objašnjenja koje je u okviru biološkog pristupa je i ono koje se tiče utjecaja neuroloških stanja, odnosno ozljede mozga na pojavu kriminalnog ponašanja. Iako je bilo slučajeva u kojima je ozljeda mozga dovela do kriminalnog ponašanja, to je vrlo rijetko te studije pokazuju da je ličnost i socijalna pozadina osobe od većeg značaja (Burke, 2009). Međutim, ozljeda mozga može dovesti do agresivnog ponašanja ukoliko je njome zahvaćeno određeno područje mozga. Evidentni su rezultati koji svjedoče o povezanosti kriminaliteta i minimalne moždane disfunkcije, stanja koje dovodi do poteškoća u učenju kroz školovanje kao i do neprihvatljivog ponašanja. Jedan od faktora koji može uzrokovati kaskadu molekularnih i neurobioloških učinaka koji nepovratno mijenja neuronski razvoj je zlostavljanje doživljeno u djetinjstvu (Teicher, 2002). Prema nekim podacima žrtve ozljede glave kao posljedice fizičkog zlostavljanja imaju visoku stopu neurološkog invaliditeta, uključujući oštećenje vida ili sluha, epilepsiju, cerebralnu paralizu kao i kašnjenje u razvoju kognitivnih sposobnosti (Christian, 2015). Upitno je je li rano izlaganje zlostavljanju može

promijeniti razvoj limbičkog sustava. Limbički sustav igra ključnu ulogu u regulaciji pamćenja i emocija (Teicher, 2002). Dva područja limbičkog sustava koja su kritično važna su hipokampus i amigdala. Smatra se da je hipokampus važan za formiranje i vraćanje verbalnih i emocionalnih sjećanja, dok je amigdala važna u stvaranju emocionalnog sadržaja memorije. Teicher (2002) i njegovi suradnici su se pitali može li zlostavljanje u djetinjstvu omesti zdravo sazrijevanje ovih područja mozga te zbog toga dovesti osobu u stanje pretjerane razdražljivosti koje može rezultirati počinjenjem krivičnog djela. U daljnjem razmatranju utvrđeno je da bi oštećenje hipokampusa ili amigdale moglo prouzrokovati slične simptome kao kod pacijenata s temporalnom epilepsijom. Kako bi istražio odnos između zlostavljanja i oštećenja limbičkog sustava, Teicher (1984) je, na osnovu upitnika kojim se ispituju simptomi slični simptomima epilepsije koji su ispunile osobe koje su prijavile određeni vid zlostavljanja (fizički ili seksualni), utvrdio da zlostavljanje prije 18 godine života ima veći utjecaj na limbički sustav nego zlostavljanje doživljeno u kasnijoj dobi. Limbički sustav kao dio mozga koji posreduje u izražavanju širokog raspona emocionalnih i vegetativnih ponašanja, ukoliko ne funkcionira na ispravan način, može utjecati na pojavu agresivnog i nasilnog ponašanja. Poznato je da su određena stanja koja su posljedice oštećenja mozga povezana sa ispoljavanjem agresivnog, impulzivnog i neprimjerenog ponašanja. Jedno od njih je epidemijski encefalitis, odnosno stanje koje je često povezano s destruktivnošću, impulzivnošću i neprimjerenim seksualnim ponašanjem (Burke, 2009). Osim toga, demencija kao organski uzrokovano stanje pogoršanja osobnosti je stanje koje može biti popraćeno paranoidnim zabludama i devijantnim seksualnim ponašanjem. Huntingtonova koreja, karakterizirana neorganiziranim i nenamjernim pokretima, apatijom i depresijom, također može dovesti do neprimjerenog napadačkog ponašanja. Tumori mozga, pozicionirani u regiji temporalnog režnja, mogu aktivirati neuronske sustave agresivnog ponašanja koji zatim rezultiraju ispadima bijesa, nasilja, a ponekad i počinjenjem ubojstava. U studiji koju su proveli Clark i Taylor (1974; prema Burke, 2009) utvrđeno je da 73% osoba koje su počinile krivično djelo ubojstva imaju abnormalnosti u funkcioniranju moždanih valova što je utvrđeno EEG uređajem.

S druge strane, biološke teorije koje su usmjerene na okolinske čimbenike kod objašnjenja kriminalnog ponašanja uzimaju u obzir uporabu alkohola i droga. Alkohol ima izraženiju povezanost s kriminalnim ponašanjem nego većina droga. Lindqvist (1986; prema Burke, 2009) je u svom istraživanju otkrio da su dvije trećine osoba osuđenih za ubojstvo u vrijeme počinjenja krivičnog djela bile pod utjecajem alkohola. Međutim, iako je utvrđena

veza između kriminaliteta i konzumacije alkohola, ne može se reći da se radi o direktnoj uzročno posljedičnoj vezi, jer alkohol nema jednak učinak na sve ljude niti su svi ljudi bili pod utjecajem alkohola u trenutku izvršenja krivičnog djela.

5. STUDIJA SLUČAJA

Za potrebe studije slučaja podaci o ispitaniku su prikupljeni na osnovu dostupne sudske dokumentacije te primjenom kliničkih metoda koje podrazumijevaju klinički intervju, opažanje ponašanja ispitanika kroz situaciju ispitivanja kao i psihološke mjerne instrumente (ASR, SKID-II, MMPI, Upitnik mračne trijade). Psihološka procjena je izvršena u četiri susreta s ispitanikom. Prvi susret je podrazumijevao upoznavanje ispitanika sa autoricom ovoga rada kao i dobivanje usmenog pristanka za suradnju. Drugi susret je bio baziran na kliničkom intervjuu kako bi se prikupile sve potrebne informacije o ispitaniku, njegovom trenutnom psihosocijalnom funkcioniranju, njegovoj obitelji, djetinjstvu, odrastanju kao i počinjenju krivičnih djela. Na trećem i četvrtom susretu su provedeni psihološki testovi. Susreti su obavljani u prostoriji koja je pod video nadzorom i koja se inače koristi za individualne razgovore sa osuđenima. S obzirom da je psihološka procjena vršena u terminu posjeta koje se provode u susjednoj prostoriji, zbog buke se može reći da uvjeti u kojima su provedeni susreti nisu bili optimalni i zadovoljavajući. Autorica je prilikom boravka u Kazneno popravnom zavodu Zenica imala priliku obaviti razgovore sa direktorom zavoda, psihologima kao i sa odgajateljem koji surađuje sa ispitanikom N.N. te na taj način dobiti uvid u njegov dosije, sudsku dokumentaciju i rezultate psihijatrijskog vještačenja.

5.1. Osnovne informacije o ispitaniku N.N.-u i njegovo trenutno psihosocijalno stanje

N.N., rođen 1969. Godine, jedan je od osuđenika koji služi zatvorsku kaznu za dvostruko ubojstvo i pokušaj ubojstva u Kazneno popravnom zavodu Zenica. Jedinstvena kazna koja mu je dodijeljena na sudu iznosi dvadeset i pet godina. N.N. pristaje na suradnju te u periodu u kojem je rađena studija slučaja služi sedmu godinu kazne. Po struci je stolar te je prije dolaska u Kazneno popravni zavod (KPZZ) radio u pilani. N.N. boravi u petom paviljonu koji je po riječima zaposlenih smještaj sa najboljim uvjetima koji podrazumijeva jednokrevetne sobe uz mogućnost korištenja televizije i drugih pogodnosti. Peti paviljon predviđen je za osuđenike koji poštuju pravila, ne sudjeluju u incidentima te se ponašaju prema predviđenim propisima. Sudeći po ovome, a i prema izvještaju uposlenih koji svakodnevno surađuju sa osuđenima, N.N. je osuđenik koji je kroz svoj boravak u zavodu iskazivao propisno ponašanje, nije ulazio u sukobe sa drugim osuđenima niti sudjelovao u incidentima. Tijekom intervjuja izjavljuje da kroz svoj boravak u zatvoru nije bio disciplinski kažnjavan zbog čega je očigledno zaslužio boravak u petom paviljonu. N.N. je u KPZZ zaposlen u rezbariji i ima status vođe sekcije te navodi kako se jako dobro slaže sa ostalim osuđenima koji su također zaposleni u rezbariji te kako među njima poznaje osobe koje smatra svojim prijateljima.

Na pitanje: „Kako se osjeća u zadnje vrijeme?“ , N.N. izjavljuje da se navikao na kaznu te da se pomirio s tim dijelom svog života.

„Pa najveći izvor stresa ovdje u zatvoru su drugi osuđenici, odnosno njihovo ponašanje. Kruže različite priče, loše riječi i ponižavanje zbog kojih živci odlaze.“

Navodi kako je njegovo trenutno psihološko stanje zadovoljavajuće te da ne koristi propisane lijekove. Također izjavljuje kako prethodno nije imao suicidalne misli, kao i da tokom svog boravka u KPZZ nikad nije zatražio usluge psihologa. Zdravstveno stanje opisuje kao zadovoljavajuće iako već tri godine boluje od dijabetesa. Unatoč tome, navodi kako se fizički dobro osjeća. Tijekom razgovora primjetan je sužen emocionalni izražaj.

Sebe opisuje kao osobu koja je radišna i vrijedna, koja ne voli kriminal i nepravdu. Navodi kako je pošteno radio do svoje četrdeset i treće godine te kako nikad prije nije imao problema sa zakonom. Smatra da ima visoku samokontrolu te da se tokom boravka u zatvoru nije bitno promijenio. Na početku intervjua izjavljuje: *„Ne dam se zezat i brzo planem kad me netko zezat“*, što kasnije osporava kada je traženo od njega da malo detaljnije objasni ovu izjavu.

„Nije to baš tako i ne planem brzo, već ako si dobar previše onda te zezaju drugi zatvorenici.“

Svoju prilagodbu na boravak u KPZZ ocjenjuje kao zadovoljavajuću iako se u početku osjećao izgubljen. U cijeloj situaciji zbog koje je došao u zatvor, ono što ga je najviše potreslo je to što su njegova djeca ostala sama. No postepeno se prilagodio jer je dobio priliku da radi i zarađuje, a po njegovom mišljenju rad mu najviše pomaže da se nosi sa stresom. Navodi kako se zaštitari dobro odnose prema njemu, za što je, kako navodi, bitno uzajamno poštovanje. Tipičan dan u zatvoru podrazumijeva strogo određenu rutinu, odnosno ustajanje u 06:00 ujutro nakon čega osuđenici imaju pola sata vremena da obave higijenske potrebe. Poslije doručka slijedi odlazak na posao do 14:00 sati, nakon čega slijedi ručak pa popodnevni odmor od 15:00 do 18:00 sati. Poslije večere imaju priliku prošetati do 22:00 sata nakon čega se gase svjetla. N.N. navodi kako nije imao problema s prilagodbom na zatvorsku rutinu.

5.2. Životna povijest

Tijekom intervjua, kada je od ispitanika N.N.-a traženo da opiše svoje djetinjstvo, on odmah spominje svoga oca i njegovu agresiju i nasilje kojem je bila izložena njegova obitelj. Njegov otac je radio osam godina kao građevinski radnik u Njemačkoj te je dolazio kući

svaka tri mjeseca. Navodi kako je otac bio agresivan jedan određeni period te da je zbog toga bio hospitaliziran u psihijatrijskoj ustanovi povodom čega je nakon tog perioda koristio terapiju koju su mu propisali njegovi liječnici. Njegova majka je par puta bježala s djecom pokušavajući ih zaštititi od njegove agresije. Kao događaj koji je za njega bio posebno traumatičan i kojeg je posebno izdvojio je situacija u kojoj ga je otac istjerao iz kuće kada je N.N. imao oko deset godina.

„Unatoč svemu tome brak mojih roditelja nije bio loš te je bio poprilično uspješan. Otac je pio propisanu terapiju. Uspjeli su izgraditi dvije kuće“.

Iako je razgovarao o svom ocu i njegovom agresivnom ponašanju, N.N. ni u jednom trenutku nije pokazao da krivi svog oca za bilo što. Oca opisuje kao osobu koja je bila pod utjecajem njemačkog sustava, zbog čega je kod svoje djece nastojao razviti radnu naviku, što N.N. smatra jako pozitivnim. Navodi kako su imali blizak odnos te *„da je bio drag“*. Njegov otac je umro 1994. godine od posljedica moždanog udara. Njegova majka je bila domaćica te je obavljala kućanske poslove i brinula se za djecu. Svoju majku opisuje kao vrijednu ženu koja *„se borila“*, te nastojala pružiti sve najbolje svojoj djeci. Opisuje njihov odnos kao prilično blizak. Bio je veoma privržen svojoj sestri koja je najstarija od djece, te navodi kako se ona uvijek borila za njega. Osim sestre imao je dvojicu braće od kojih je jedan od njih poginuo tijekom rata. Za svoje roditelje navodi kako nisu bili nametljivi te kako su on, njegova braća i sestra samostalno odabrali svoja zanimanja. Unatoč navedenim stresnim i potencijalno traumatskim događajima, N.N. smatra kako djetinjstvo nije imalo nikakv utjecaj na počinjenje ubojstava zbog kojih danas služi kaznu u KPZZ. N.N. u djetinjstvu nije imao značajnih zdravstvenih problema, a psihičke poteškoće od svih članova obitelji bile su prisutne samo kod njegovog oca.

N.N. je u predškolskom dobu brzo stjecao prijatelje te u tom segmentu nije imao nikakvih problema. Prilagodba na osnovnu školu je protekla bez određenih poteškoća te navodi kako nije imao problem separacije od roditelja.

„Nisam bio neki učenik, a moja učiteljica nas je znala udarati, te sam je zbog toga mrzio“.

Završio je srednju stolarsku školu, te navodi da je u tom periodu također imao dobre odnose sa vršnjacima. Njegov akademski uspjeh bio je dobar (3). Kao važne životne ciljeve koje je nastojao ostvariti bili su završetak škole, ženidba i osnivanje obitelji.

„Smatram da nisam bio potpuno uspješan u ostvarivanju svojih ciljeva, ali što se tiče djece, dobro je“.

Prvu partnersku vezu N.N. ostvaruje u devetnaestoj godini, te je navedena veza trajala tri mjeseca.

U vrijeme rata N.N. je bio pripadnik Armije BiH. Kao posebno traumatičan događaj iz tog perioda navodi smrt svojega starijeg brata, koji je preminuo od posljedica granatiranja 1992. godine. Smatra da se nakon tog događaja prilično promijenio, jer je i njega i njegovu obitelj *„savladala velika tuga i bol“*.

5.3. Počinjenje krivičnog djela ubojstva i suđenje

N.N. je svoju suprugu upoznao u kafiću. Njihova je veza trajala pet mjeseci, te su nakon tog perioda stupili u brak. N.N. je tada imao 28 godina. Bili su u braku četrnaest i pol godina, te su dobili dvoje djece. Navodi kako njihov brak *„prvih godina nije bio loš“*, ali kako je njegova žena zadnja dva mjeseca pokazivala neobično i sumnjivo ponašanje.

„Zadnjih mjesec dana je bila sumnjiva i preko interneta se spetljala s nekim. Visila je na internetu, što su mi drugi ljudi često govorili. Koristila je neke tablete za smirenje i sigurno mi ih je ubacivala u kavu kako bih ranije zaspao i kako bi ona mogla voditi seks preko interneta. U tom periodu, kao majka, nije se baš puno brinula za djecu.“

Nakon nekog vremena, žena ga je odlučila napustiti, te je odvela djecu sa sobom. Ovaj događaj ga je jako potresao, te je, kako navodi, danima bio u lošem emocionalnom stanju. Također navodi kako je išao do nje četiri puta pokušavajući ju nagovoriti da mu se vrati. Međutim, uskoro nakon toga, kontaktirala ga je bivša supruga od navodnog ljubavnika njegove žene te ga informirala kako su njegova žena i njezin bivši muž u intimnoj vezi. Kada je saznao da njegova supruga ima izvanbračnu vezu, koju ne krije od javnosti, otišao je po djecu i doveo ih kod sebe. Uskoro je N.N. saznao da je njegova žena napravila putovnicu te kako planira s ljubavnikom otputovati u inozemstvo. Odlučio je razgovarati s njom i spriječiti je u tome, jer nije htio da otputuje zbog djece.

Otišao je u kuću njezine majke i oca, gdje je ona boravila otkad se iselila, kako bi razgovarali. U kući su bili prisutni njegova žena, njezini roditelji i dvojica braće kao i njezin ljubavnik. Vrata mu je otvorio jedan od njezine braće, te N.N. navodi da ga je on odmah udario bez ikakvog razloga. Nakon toga prišao mu je ženin ljubavnik i počeo prijetiti, a zatim

ga je njezin brat napao. Navodi kako je u tom trenutku htio povrijediti ljubavnika zbog čega je izvadio vojni nož koji je ponio sa sobom „*kako bi se zaštitio*“. Njegova žena se ispriječila ispred ljubavnika kako bi ga zaštitila pa ju je N.N., ne planirajući takav razvoj situacije ,povrijedio u području grudnog koša, od čega je preminula. Nakon toga navodi kako su ga oborili na pod te ga tukli, zbog čega je N.N. opet posegnuo za nožem kako bi se obranio i tim potezom je povrijedio njezinog brata koji je također preminuo od posljedica tih ozljeda. Ženin ljubavnik je preživio jer je zadobio lakše tjelesne povrede. Dok razgovara o ovom događaju N.N. navodi kako su mu sjećanja u magli. Navodi i da je nakon ovog događaja odveo djecu kod svoje majke te se otišao prijaviti policiji.

Dok se prisjeća svih događaja, N.N. istaknuo je kako je imao jako dobre odnose s braćom svoje žene, ali i da je njezin mlađi brat bio agresivan i psihički nestabilan. Tijekom razgovora primjetno je da se ispitanik kaje za počinjena djela, što i sam izjavljuje. Navodi kako mu je najteže što su njegova djeca ostala bez roditelja.

U tom periodu njegova kćer je imala dvanaest godina, a njegov sin deset. Često navodi kako se osjećao izgubljeno te kako mu je bilo jako žao što su njegova djeca ostala sama. Njegova kćer je prisustvovala sprovodu dok njegov sin nije, jer je prema njegovim riječima bio ljut na majku i nije bio dovoljno svjestan postojeće situacije.

Tijekom suđenja, prema navodima N.N.-a, ljubavnik njegove žene je „*svjedočio fer prema njemu*“, te ga nije teretio ni za što upravo zbog suosjećanja prema njegovoj djeci. Njegov punac je izjavio da nije vidio ništa jer je bio u drugoj prostoriji tijekom odvijanja ovih događaja.

„Drugi svjedoci nisu rekli točno kako je bilo, nisu rekli da su i oni mene tukli, nisu rekli istinu. Rekli su da sam došao, nikog ništa nisam pitao i ubio ih.“

N.N. je htio naglasiti kako on nije planirao počiniti ubojstva, te da se sve dogodilo u afektu, kao i da je ženinog brata ubio u samoobrani.

Kao otežavajuća okolnost za njega je i iznošenje činjenice da je bio pripadnik Armije BiH, te da je znao kakve posljedice mogu nastati od ranjavanja vojnim nožem. Za krivično djelo ubojstva iz člana 166. Stav Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine učinjenog na štetu njegove žene, sud mu je dodijelio kaznu zatvora u trajanju od trinaest godina, na štetu ženinog brata kaznu zatvora u trajanju od trinaest godina, a za pokušaj ubojstva dvije godine. Jedinstvena kazna zatvora iznosi dvadeset i pet godina.

Unatoč prethodno navedenim događajima, N.N. je ostao u poprilično dobrim odnosima sa članovima svoje obitelji i sa svojom djecom koja ga redovno posjećuju. Smatra da ga njegova obitelj i djeca vole i poštuju. Sud je skrbništvo nad djecom dodijelio njegovoj majci i sestri. Navodi kako su mu njegova djeca najvažnija u životu i kako očekuje od njih da se školuju i osnuju vlastite obitelji. Nakon što izađe iz zatvora, on sebe vidi kod kuće sa svojom djecom. Smatra da je dobio preveliku kaznu te je predao žalbu, odnosno apelaciju za kaznu, ali već šestu godinu čeka rješenje.

5.4. Podaci iz psihijatrijskog vještačenja

Na osnovu psihijatrijskog vještačenja, koje je odrađeno po zahtjevu suda, utvrđeno je da N.N. ne boluje od trajne ni privremene duševne bolesti, psihičke poremećenosti, niti je duševno zaostala osoba. Također je utvrđeno da mu je zdravstveno stanje zadovoljavajuće. U obitelji nisu prisutne socijalno patološke pojave.

Tijekom razgovora primijećeno je da ispitanik pokazuje kajanje praćeno brigom i nostalgijom za djecom. Na pitanja daje kratke i površne odgovore. Primijećeno je sniženo osnovno raspoloženje.

Utvrđeno je da je psihomotorni razvoj tekao uredno. Ispitanik je prosječnih intelektualnih sposobnosti bez kognitivnih deficita, odnosno pamćenje i pažnja su očuvani. Misaoni tok je funkcionalan.

Utvrđeno je da je introvertni tip ličnosti. Primijećeno je da pokušava kontrolirati emocije i ponašanje, ali da je u suštini, senzibilan i osjetljiv.

U vrijeme izvršenja krivičnog djela bio je u stanju privremene psihičke poremećenosti u koju je dospio zbog naglog eksplozivnog i eruptivnog razvoja negativnih afekata. Bili su prisutni afekti gnjeva, bijesa i mržnje. Uračunljivost je bila bitno smanjena, ali ništa ne ukazuje na postojanje psihopatoloških karakteristika. Nisu uočeni problemi sa traumom. Kroz razgovor s ispitanikom stječe se dojam pokajanja za učinjena djela.

5.5. Psihološka procjena izvršena za potrebe studije slučaja

Za potrebe studije slučaja i detaljne psihološke analize korišten je MMPI inventar ličnosti (Hathaway i McKinley, 1999). Na osnovu psihološkog profila koji je dobiven, očigledno je da su L skala (skala laži) i K skala (skala korekcija) izrazito povišene, dok je F skala (skala rijetkih dogovora) izrazito snižena što upućuje na disimulativni profil. S obzirom

da je ispitanik imao visok skor na skali laži očigledno je da on nije čestice postojanje bezazlenih negativnih ponašanja, što upućuje na to da vjerojatno nije priznao ni postojanje ozbiljnijih problema na koje upućuju druge čestice u testu, što znači da je davao socijalno poželjne odgovore te pokušavao stvoriti dojam o sebi koji će ukazivati na to da on nije apsolutno loša osoba, već da se kaje za počinjena djela. Visok skor na K skali ili skali korekcije upućuje na to da osuđenik pokazuje obrambeni stav. Disimulativni profil predstavlja tendenciju za prikrivanjem vlastitih misli i osjećaja, vjerojatno u svrhe predstavljanja sebe u što boljem svijetlu, što onemogućava daljnju dijagnostičku interpretaciju.

Brojni su razlozi koji dovode do ovakvih rezultata čineći interpretaciju testa nemogućom. Jedan od njih može biti nedostatak motivacije. S obzirom na okruženje u kojem ispitanik boravi, moguće je da to ima utjecaj na njegovo osnovno raspoloženje, te je vrlo vjerojatno da u trenutku suradnje s autoricom ovog rada nije bio raspoložen i motiviran da uloži određeni trud za uradak na psihološkim testovima. Osim toga, budući da je zbog intervjua prekinut na poslu, narušena je njegova dnevna rutina, što je vrlo vjerojatno moglo utjecati na njega. Ispitanik je tijekom vršenja psihološke procjene izgledao kao da je u žurbi, te u jednom trenutku i izjavljuje kako žuri na posao. Okolnosti u kojima je test bio primijenjen je jedan od faktora koji je također mogao imati utjecaja na dobivene rezultate. Već je prethodno navedeno da uvjeti u kojima je vršena psihološka procjena nisu bili optimalni. Osim toga, sama svjesnost o tome da će se prikupljeni podaci koristiti u svrhe izrade magistarskog rada studentice psihologije moglo je utjecati na potrebu ispitanika da se predstavi u što boljem svijetlu.

Za potrebe studije slučaja korišten je i Upitnik mračne trijade (Jones i Paulhus, 2014) kojim se ispituju tri dimenzije ličnosti: makijavelizam, narcizam i psihopatija. Ono što je zajedničko ovim dimenzijama je antisocijalni karakter koji se izražava u obliku agresivnosti, dvoličnosti i emocionalne hladnoće (Paulhus i Williams, 2002). Upitnik se sastoji od dvadeset i osam čestica, gdje prvih devet čestica mjeri makijavelizam, sljedećih deset narcizam, a posljednjih devet psihopatiju. Sudionik na skali Likertovog tipa od jedan do pet izražava stupanj slaganja sa izjavnim tvrdnjama. U istraživanju Jonason i suradnika (2010) pokazano je da su sve tri komponente mračne trijade pozitivno povezane sa ekstraverzijom, samopoštovanjem i otvorenosti ka novim iskustvima, kao i to da su negativno povezani sa ugodnosti, neuroticizmom i savjesnosti. Osim toga, Jones i Paulhus (2011) na osnovu svog istraživanja izvode zaključak da narcizam i psihopatija koreliraju sa impulzivnošću.

Rezultati koje je ispitanik N.N. postigao na Upitniku mračne trijade ne ukazuju na postojanje izraženih osobina narcizma, makijavelizma, kao ni psihopatije. Osim toga, bitno je naglasiti da je ispitanik najmanji skor postigao na česticama koje se odnose na psihopatiju. Nešto viši skor je postigao na česticama koje se odnose na narcizam i makijavelizam, iako ne u dovoljnoj mjeri da bismo mogli zaključiti da ga ove dimenzije karakteriziraju kao ličnost.

Za ispitivanje aspekata adaptivnog funkcioniranja te internaliziranih i eksternaliziranih poteškoća kod odraslih osoba korištena je Skala samoprocjene za odrasle (ASR – Adult self report, Achenbach i Rescorla, 2003). Ispitanik je procjenjivao svoje ponašanje i doživljavanje na osnovu sto dvadeset i šest tvrdnji koje su kategorizirane u sljedeće skale sindroma: anksioznost/depresivnost, povlačenje, tjelesne poteškoće, problemi mišljenja, problemi s pažnjom, agresivno ponašanje, kršenje pravila (delikventno ponašanje) i nametljivost. U skupinu internaliziranih problema spadaju skala povlačenja, skala anksioznosti/depresivnosti i skala tjelesnih poteškoća. U skupinu eksternaliziranih problema spadaju skala agresivnosti, skala kršenja pravila i skala nametljivosti. Rezultati na preostalim skalama se posebno razmatraju.

Ispitanik postiže veoma niske rezultate i u skupini internaliziranih i u skupini eksternaliziranih problema. S obzirom da je u uputi navedeno da osoba treba zaokružiti tvrdnje koje se odnose na nju u proteklih petnaest dana, rezultati koji upućuju da ispitanik nema eksternaliziranih problema su u skladu s njegovim iskazima tijekom intervjua kao i ostalim podacima, jer je evidentno da se ispitanik tijekom svog boravka u zatvoru ponaša prema pravilima i propisima. Međutim veoma nizak skor u skupini internaliziranih problema može se interpretirati kao davanje socijalno poželjnih odgovora. S obzirom da se radi o ispitaniku koju služi zatvorsku kaznu za dvostruko ubojstvo i pokušaj ubojstva, ono što se moglo očekivati jesu viši rezultati na skalama internaliziranih problema. Događaji zbog kojih ispitanik služi zatvorsku kaznu su izrazito stresni i traumatični i zbog takve prirode mogu promijeniti životne stavove, percepciju stvari kao i emocionalno stanje. Upravo zbog toga nizak skor na skalama internaliziranih problema čini se kao niz socijalno poželjnih odgovora.

Pogledamo li na ovakav rezultat iz perspektive socijalnih uloga možemo uvidjeti potencijalno objašnjenje. Poznato je da su dječaci i djevojčice kroz proces socijalizacije, odnosno odrastanje i odgoj, izloženi različitim zahtjevima i pravilima koja se tiču njihovog ponašanja kao i emocionalnog izražavanja. U skladu s tim od dječaka se očekuje da nije poželjno da pokazuju svoje emocije pred drugim ljudima, te da u svom ponašanju moraju

pokazati čvrstoću i odvažnost. Ovakav stav je veoma utjecajan te u znatnoj mjeri narušava psihičko stanje, posebno kod odraslih muškaraca koji nisu skloni dijeliti svoje probleme i svoju bol sa drugima. Oslonivši se na ovo objašnjenje, vrlo je vjerojatno da ispitanik ako i ima problema koje možemo svrstati pod internalizirane probleme jednostavno to nije htio priznati. Na skali anksioznosti/depresije tvrdnje koje je ispitanik označio da se odnose na njega su one koje se tiču zabrinutosti za budućnost kao i osjećaja krivnje. Na skali povlačenja čestica koju je označio da se odnosi na njega je „Tajnovit sam i volim neke stvari zadržati za sebe“. Primjetna je sličnost između ove tvrdnje i tvrdnje iz mračne trijade („Postoje stvari koje trebaš skrivati od ljudi jer ih oni ne trebaju znati“) koju je N.N. također označio kao da se odnosi na njega. Iz ovoga možemo pretpostaviti da je N.N. osoba koja je povučena u sebe te rijetko sa drugima dijeli podatke iz svog života kao i svoje emocije. Na skali „Drugi problemi“ koja je također uvrštena u Achenbachovu skalu samoprocjene za odrasle osobe ispitanik potvrdno označava tvrdnju koja se odnosi na zabrinutost za njegovu obitelj.

Strukturirani klinički intervju za DSM-IV Os II (SCID-II; First i suradnici, 1997) poremećaje ličnosti je polustrukturirani klinički intervju za procjenjivanje svih deset poremećaja ličnosti kao i depresivnog poremećaja ličnosti i pasivno-agresivnog poremećaja ličnosti. SKID-II je korišten u svrhe studije slučaja i psihološke analize ispitanika N.N.-a. Na osnovu dobivenih rezultata ispitanik N.N. ne ispunjava kriterije za poremećaje ličnosti. Ovi podaci su u skladu sa podacima iz psihijatrijskog vještačenja koji svjedoče da ispitanik u svom ponašanju ne iskazuje određeni psihički poremećaj kao niti prisustvo patoloških karakteristika.

Prilikom kliničkog intervjuja ispitanik daje površne i kratke odgovore te izbjegava kontakt očima. Tijekom intervjuja primijećena je blaga napetost, sramežljivost kao i povučenost. Evidentno je da je ispitanik sniženog osnovnog raspoloženja. Unatoč tome, ispitanik navodi kako se psihički dobro osjeća te da se navikao na život u zatvoru. Dok iznosi detalje o samom događaju koji je doveo do višestrukog ubojstva, ispitanik naglašava da se sve dogodilo spontano i neplanirano. Izjavljuje da se kaje za počinjena djela te kao što je već prethodno navedeno često spominje da najviše od svega žali što su njegova djeca ostala sama. Dok razgovara o svojoj obitelji i očevom agresivnom ponašanju, ispitanik ne iskazuje negativne osjećaje prema njemu i smatra kako zlostavljanje kojem je bio izložen u djetinjstvu nije imalo velikog utjecaja na njega.

Obitelj kao zajednica u kojoj prolazimo kroz proces socijalizacije, usvajamo različite životne vrijednosti i učimo živjeti život, često u isto vrijeme može biti izvor mnogih neadekvatnih iskustava koja nas mogu odvesti u pogrešnom smjeru. Konkretno u slučaju ispitanika N.N. može se postaviti pitanje: „Je li obiteljska situacija u kojoj je N.N. odrastao utjecala na njegovu ličnost i strategije suočavanja sa stresom te samim time doprinijela počinjenju ubojstava?“ Obitelj kao sustav vrijednosti i normi ponašanja na dijete može imati ogroman utjecaj oblikujući njegovu ličnost i čineći je podložnom određenim faktorima koji na pojedinca mogu djelovati kao okidači za određeno ponašanje. S obzirom da je u ovom radu riječ o ispitaniku koji je odrastao u disfunkcionalnoj obitelji i bio izložen očevom agresivnom ponašanju, bitno je posebno se osvrnuti na faktor koji govori o nedjelotvornosti mehanizma socijalizacije. Socijalizacija kao proces kojim se usvajaju osnovne moralne i kulturne odrednice jednog društva omogućuju pojedincu da se na taj način integrira u društvo. Dvije institucije koje su tradicionalno zadužene za ostvarenje ove zadaće su škola i obitelj (Ignjatović, 2005). Problem se javlja onda kada jedna od ovih institucija nije u stanju ostvariti svoju funkciju kojom bi se djeca mogla bez poteškoća integrirati u društvo. Egzistencijalni problemi, neadekvatni odnosi između supružnika, agresivno ponašanje jednog od roditelja kao i mnogi drugi problemi mogu reflektirati potpuno pogrešnu poruku djeci te utjecati na njihovu percepciju o međuljudskim odnosima i time ih učiniti nespremnima da se prilagode društvenim normama. Ukoliko jedan od roditelja, u ovom slučaju otac, iskazuje agresiju u svom ponašanju te je upražnjava na članovima svoje obitelji, vrlo je moguće da majka koja je također žrtva nasilja ne može pružiti adekvatan i ispravan oblik odgoja svojoj djeci, jer cjelokupna situacija utječe na njenu psihu koja ju čini ranjivom i nestabilnom te smanjuje njezine resurse snage i izdržljivosti. Drugačije rečeno, majka koja je žrtva nasilja ponekad nije u mogućnosti biti za svoju djecu stabilan i čvrst oslonac, jer je opterećena pronalaskom načina za rješavanje problema sa supružnikom te ponekad u takvom stanju nije u mogućnosti pružiti dovoljno pažnje i brige potrebne za djecu i njihov emotivni razvoj. Izloženost nasilju, čestim konfliktima između roditelja i drugim obiteljskim nesuglasticama jako otežava proces usvajanja moralnih i normativnih poredaka društvenog i kulturnog sustava i onemogućuje ostvarivanje funkcija procesa socijalizacije.

Ispitanik N.N. kao i njegova majka, sestra i braća bili su žrtve fizičkog nasilja od strane oca. Rizični faktori kojima je N.N. bio izložen se mogu odrediti kao bračna nesloga između njegovih roditelja, nasilje u obitelji kao i autoritativni i kažnjavajući odgoj od strane njegova oca. Iako N.N. smatra da ovi čimbenici nisu nužno doprinijeli počinjenju krivičnog djela

ubojstva, oni se ipak moraju uzeti u obzir kod analize njegove ličnosti i počinjenja krivičnog djela ubojstva. Unatoč tome što tijekom intervjua izloženost nasilju nije opisivao kao traumu, u obzir treba uzeti postojanje mogućnosti da je to iskustvo za njega bilo traumatično. Osim što je on bio izložen nasilju, ta iskustva su proživljavali i ostali članovi njegove obitelji te je vjerojatno bio aktivan i osjećaj brige za njih. Također, N.N. je u vrijeme rata bio u vojsci te mu je brat preminuo od posljedica granatiranja. Bratovu smrt je opisao kao jako bolno i teško iskustvo za koje smatra da je ostavilo veliki trag na njega. Navedena životna iskustva su vrlo vjerojatno doprinijela razvoju i formiranju njegove ličnosti što je kasnije utjecalo na mnoge segmente njegova života. Mnoge bračne nesuglasice između roditelja, svađe, nasilna ponašanja kao i neadekvatne strategije suočavanja čine jako kompleksnu kombinaciju faktora koji zatim ostavljaju iza sebe brojne tragične posljedice. Osobe koje su godinama bile svjedoci bračne nesloge, konflikata, svađa kao i nasilja vrlo vjerojatno mogu razviti različita vjerovanja o sebi i bračnoj zajednici koja ih čini nesigurnima, nepovjerljivima i previše opreznima kod ulaska u intimne ili bračne odnose. Konačno, kada prekorače preko nepovjerenja i nesigurnosti i sami osnuju svoju obitelj i pokušaju ne ponoviti pogreške svojih roditelja iz prošlosti, različiti problemi u odnosu s partnericom ih mogu učiniti vulnerabilnima na frustraciju i afekte ljutnje te ih dovesti u stanje nekontroliranog bijesa koji zatim može rezultirati nasiljem nad partnericom. Rizični faktori kojima je ispitanik N.N. bio izložen tijekom odrastanja, prema njegovim izjavama, nisu kod njega izazvali ispoljavanje agresije, jer prije ubojstva N.N. navodi kako nikad nije bio agresivan prema svojoj supruzi i djeci. Prema informacijama koje su prikupljene tijekom intervjua, N.N. u djetinjstvu, adolescenciji i odrasloj dobi nije ispoljavao agresiju prema svojim vršnjacima, prijateljima, te prije počinjenja krivičnog djela ubojstva nikad nije bio kažnjavan i nikad nije bio agresivan niti je imao impulzivne reakcije sve do trenutka kada je počinio dvostruko ubojstvo. U njegovom slučaju ne radi se o kontinuiranom ispoljavanju agresivnog ponašanja, već o iznenadnom i eksplozivnom agresivnom ponašanju koje je u svojoj ekstremnoj mjeri dovelo do usmrćenja dvije osobe. Očito je da tragovi nekadašnjeg zlostavljanja nisu nestali te su se zajedno sa drugim frustracijama i negativnim osjećajima kroz život nakupljali i u kombinaciji sa neodgovarajućim strategijama suočavanja sa stresom doveli do tragičnih posljedica. Rezultati istraživanja vode ka zaključku da svaki pojedinac različito reagira na izloženost zlostavljanju, te kod nekih osoba možemo primijetiti određeni oblik identifikacije s agresorom, njegovo oponašanje kao i projiciranje njegovih moralnih normi i pravila. S druge strane, imamo osobe čija je reakcija potpuno drugačija te se kreće u drugom smjeru gdje osoba nastoji biti čista suprotnost od agresora. U slučaju ispitanika N.N.-a nije bila evidentna identifikacija s

agresorom niti je kontinuirano ispoljavao agresiju, već je jedna ključna situacija dovela do agresivnog ponašanja koje je zatim rezultiralo ubojstvima. Kada je ispitanik saznao da njegova supruga ima izvanbračnu vezu s drugim muškarcem te da s njim nastoji otputovati u inozemstvo, N.N. je imao različite misli i pitanja na koja nije mogao naći odgovore. Zbog toga odlazi do kuće njezinih roditelja kako bi razgovarao s njom, no situacija se potpuno neočekivano završava dvostrukim ubojstvom.

Na osnovu predstavljenih podataka u okviru sociološkog pristupa u objašnjavanju zločina važan faktor za koji se spominje da može imati utjecaj na počinjenje krivičnog djela je privrženost. Možemo pretpostaviti da je N.N. kao osoba koja je u djetinjstvu bila izložena fizičkom zlostavljanju od strane svog oca razvio oblik privrženosti koji se može okarakterizirati kao nesiguran, jer od svog oca nije primio potrebnu ljubav i sigurnost, već upravo suprotno, a u svojoj majci to isto nije mogao pronaći jer je i ona bila žrtva očevog ponašanja te nije bila u mogućnosti potpuno zaštititi svoju djecu i pružiti im sigurnost.

Faktor koji se također tiče obiteljskog konteksta te je od velike važnosti za objašnjenje ponašanja pojedinca je roditeljski nadzor kao veoma bitan element u procesu odrastanja i sazrijevanja djeteta. Kako je N.N. bio žrtva zlostavljanja od strane svog oca, ovo možemo gledati kao iskrivljeni oblik pokušaja da se uspostavi nadzor nad svojom djecom. Sasvim je jasno da se disciplina i odgoj mogu provesti i bez upotrebe fizičkog nasilja. Kako N.N. navodi njegov otac je često bio odsutan jer je radio u inostranstvu, no kada bi došao kući bio je agresivan prema djeci i prema njihovoj majci. Postavlja se pitanje možemo li ovo gledati kao pokušaj provođenja odgojnih metoda i uspostavljanja discipline na ekstremno način koristeći fizičko nasilje. N.N. spominje kako je njegov otac bio pod utjecajem njemačkog sustava zbog čega je želio da njegova djeca razviju radnu naviku i budu vrijedni. Ne možemo a da se ne zapitamo je li fizičko nasilje korišteno u ovom kontekstu ili samo kao način ispoljavanja ljutnje i frustracije.

Odbacivanje od strane vršnjaka se također spominje kao važan faktor koji ima svoj utjecaj, ali ispitanik N.N. izjavljuje da nije imao problema u odnosu sa vršnjacima.

U sklopu biološkog pristupa u objašnjenju zločina spominje se kako fizičko zlostavljanje može prouzrokovati ozljede mozga koje se zatim vežu uz agresivno ponašanje. Ispitanik N.N. je bio fizički zlostavljan u djetinjstvu te se na ovaj način želi skrenuti pažnja da je fizičko nasilje kao i svjedočenje nasilju moglo prouzrokovati oštećenje moždanih područja kod ispitanika, iako to sa sigurnošću ne možemo tvrditi s obzirom da nisu dostupni objektivni

podaci koji se tiču njegovog moždanog funkcioniranja. Ispitanik N.N. nije bio sklon konzumaciji alkohola i droga te prema njegovim navodima u trenutku počinjenja ubojstava nije bio pod utjecajem opojnih sredstava.

Ubojstva koja je počinio ispitanik N.N. možemo opisati kao ubojstva koja su motivirana reaktivnom agresijom s obzirom da su počinjena u stanju nekontroliranog bijesa, ljutnje i impulzivnog djelovanja. Osim toga, možemo reći da su ubojstva situacijski determinirana te počinjena u afektu i trenutku nekontroliranog bijesa zbog gubitka samokontrole, kao i porasta snažnih i eksplozivnih osjećanja i smanjenje uračunljivosti koja je dovela do gubitka svijesti o realnosti situacije.

6. ZAKLJUČCI

Na osnovu podataka prikupljenih prilikom vršenja psihološke procjene kao i na osnovu različitih pristupa za objašnjenje zločina koji su predstavljeni u radu stječe se dojam da su ubojstva koja je ispitanik N.N. počinio bila motivirana reaktivnom agresijom koja je prouzročila djela vođena impulzivnim emocijama i bijesom kojeg u tom trenutku ispitanik nije uspio obuzdati. S obzirom da su se ubojstva dogodila u krugu osoba koje su obiteljski vezane počinjena ubojstva se mogu okarakterizirati kao obiteljska ubojstva. Iako je ispitanik krivična djela ubojstva počinio oružjem koje je ponio sa sobom, na osnovu prikupljenih podataka i cjelokupnog dojma koji ispitanik ostavlja može se pretpostaviti da se radi o neplaniranom obiteljskom ubojstvu. Ubojstvo supruge se može označiti i kao zločin iz strasti s obzirom da je riječ o ubojstvu intimne partnerice. U ovom slučaju zločin iz strasti je bio posljedica agresivnih poriva koji su bili usmjereni na ispitanikovu ženu koja je održavala izvanbračnu intimnu vezu te se zbog toga odselila od njega. Ovi događaji su kod ispitanika uzrokovali brojne negativne emocije poput ljutnje, bijesa, poniženja i osjećaja neadekvatnosti. Stoga se počinjena ubojstva mogu okarakterizirati kao iracionalne, neočekivane, nepromišljene i potpuno nepredvidive pojave koje su posljedice gubitka kontrole. Pretpostavlja se da se radi o neplaniranom događaju i situacijski uvjetovanom zločinu koji je isprovociran određenim aspektima situacije. Pod faktorima koji su doprinijeli počinjenju krivičnih djela ubojstava mogu se odrediti ponajviše situacijski faktori kao što su nasilje iz djetinjstva koje je prouzrokovalo brojne negativne emocije koje je ispitanik godinama nakupljao u sebi kao i nevjera od strane njegove žene što je na kraju dovelo do eskalacije negativnih emocija zbog kojih je osuđenik impulzivnim djelovanjem usmrtio dvije osobe. Zbog impulzivnih djelovanja koja su nastala kao posljedica početne rasprave krivična djela koja je ispitanik počinio mogu se okarakterizirati i kao ubojstva koja su nastala kao posljedice konflikta s obzirom da su karakteristike ovog djela sukladna obilježjima koja Douglas i suradnici (2006) navode u svojoj klasifikaciji.

Ispitanik N.N. se može opisati kao osoba koja nikad nije imala problema sa zakonom niti bila agresivna prema svojoj supruzi ili djeci, osoba koja je bila mirna i povučena, vrijedna i posvećena svojoj obitelji. Na osnovu psihijatrijskog vještačenja je utvrđeno da N.N. ne iskazuje određeni psihički poremećaj, ali da je u vrijeme počinjenja ubojstava bio u privremenom stanju psihičke poremećenosti. Objašnjenja koja se mogu primijeniti na ove događaje su gubitak samokontrole, smanjena uračunljivost kao i snažna i eksplozivna osjećanja koja su rezultirala ubojstvima. Na osnovu rezultata psiholoških testova koji su

korišteni u svrhu studije slučaja pokazano je da njegovu ličnost ne karakterizira određeno psihopatološko stanje. Međutim, ovi rezultati se ne trebaju uzeti kao konačni, jer uvijek treba u obzir uzeti mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora. Ispitanik počinjena djela percipira kao veliku grešku u svom životu te izražava kajanje zbog svega što se dogodilo.

Prilikom boravka u Kazneno popravnom zavodu Zenica, osim intervjua sa ispitanikom, obavljani su i razgovori sa psiholozima i odgajateljem koji surađuju sa ispitanikom. Tom prilikom utvrđeno je da osuđenika karakterizira prilično primjereno i prihvatljivo ponašanje te kako se radi o osobi koja se uspjela prilagoditi zatvorskim pravilima i propisima. Za počinjenje ubojstava vjeruju da su počinjena u afektu te kao takva nisu planirana. Osim toga, vjeruju da ispitanik neće biti sklon recidivizmu nakon puštanja na slobodu.

U ovom radu istaknut je problem nasilja u obitelji kao i razorne posljedice koje ga karakteriziraju. Mnoge obitelji danas su izložene nasilju, ali isto drže za sebe i ne prijavljuju nadležnim službama. Odlazak psihologu i traženje psihološke podrške danas je još uvijek tabu tema. Živimo u društvu u kojem se mišljenje drugih ljudi stavlja ispred vlastitog samopoštovanja i psihičkog zdravlja. Zbog toga se i događaju slučajevi poput životne priče ispitanika N.N.-a. Nažalost, unatoč napretku u brojim područjima, djecu se i dalje odgaja u okviru socijalnih uloga koje dječake pokušava napraviti osobama koje ne izražavaju emocije u odnosu s drugima te na različite situacije moraju reagirati čvrsto i odmjereno. Ovakav način ophođenja sa dječacima dovodi do toga da oni godinama nakupljaju negativne emocije što jednog dana mora izaći na površinu te je ono što se ponekad događa upravo to da emocije izbiju u obliku agresije, nasilja ili ubojstava.

Kada sagledamo slučaj osuđenika N.N.-a, osobe koja do svoje četrdeset i treće godine nije ispoljavala agresivno i nasilno ponašanje prema drugim osobama ili prema članovima svoje obitelji, niti je bila sklona konzumaciji alkohola ili droga, ne možemo a da se ne zapitamo je li svatko od nas sposoban u situaciji povrijeđenosti, ljutnje i velikog bijesa izgubiti kontrolu i počiniti krivično djelo ubojstva. Poznati su brojni slični slučajevi ubojstava u kojima osoba uzornog i primjerenog ponašanja „pukne“ pod pritiskom i usmrti jednu ili više osoba. Ljudska priroda, koliko god istražena, još uvijek skriva mnogo toga zbog čega je pred istraživačima dalek i zamršen put u otkrivanju istog.

7. LITERATURA

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA adult forms & profiles*. Research Center for Children, Youth, & Families, University of Vermont, Burlington, VT, USA.
- Altintas, M., & Bilici, M. (2018). Evaluation of childhood trauma with respect to criminal behavior, dissociative experiences, adverse family experiences and psychiatric backgrounds among prison inmates. *Comprehensive psychiatry*, 82, 100-107.
- Arambašić, L., Profaca, B. (2009). Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih. *Klinička psihologija*, 2(2). 53-74.
- Beck, R. C. (2003). *Motivacija: teorija i načela*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Boduszek, D., Hyland, P., & Bourke, A. (2012). An investigation of the role of personality, familial, and peer-related characteristics in homicidal offending using retrospective data. *Journal of Criminal Psychology*, 2(2), 96-106.
- Brookman, F. (2005). *Understanding homicide*. London: Sage Publications.
- Bulatović, A. (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolske dobi. *Život i škola*, 27(1), 211-221.
- Burke, R. H. (2009). *An introduction to criminological theory* (Treće izdanje). Devon: Willan Publishing.
- Carrion, V.G. i Wong, S.S. (2012). Can Traumatic Stress Alter the Brain? Understanding the Implications of Early Trauma on Brain Development and Learning. *Journal of Adolescent Health*, 51(2), 23-28.
- Catanesi, R., & Punzi, G. (2014). Evolution of Criminology. In *Organized Crime, Corruption and Crime Prevention* (pp. 315-320). Springer, Cham.
- Christian, C.W. (2015). The Evaluation of Suspected Child Physical Abuse. *Pediatrics*, 135(5), 1337-1354.
- Dobash, R. E., Dobash, R. P., Cavanagh, K., & Lewis, R. (2004). Not an ordinary killer—Just an ordinary guy: When men murder an intimate woman partner. *Violence against women*, 10(6), 577-605.
- Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., Hartman, C. R. (1986). Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*, 4(4), 401-421.
- Douglas, J., Burgess, A. W., Burgess, A. G., Ressler, R. K. (2006). *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crime* (Drugo izdanje.). San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- Duntley, J. D., Buss, D. M. (2011). Homicide adaptations. *Aggression and Violent Behavior*, 16(5), 399-410. 22.

- Eysenck, S. B., Eysenck, H. J. (1978). Impulsiveness and venturesomeness: their position in a dimensional system of personality description. *Psychological reports*, 43(3), 1247-1255. 23.
- Fazel, S., Smith, E. N., Chang, Z., & Geddes, J. R. (2018). Risk factors for interpersonal violence: an umbrella review of meta-analyses. *The British Journal of Psychiatry*, 213(4), 609-614.
- Fink, K. (2003). Magnitude of trauma and personality change. *The International Journal of Psychoanalysis*, 84(4), 985-995.
- First, MB., Gibbon M, Spitzer RL, Williams, JBW, Benjamin LS.: *Strukturirani klinički intervju za poremećaje ličnosti s osi II iz DSM-IV (SKID-II)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2000.
- Fontaine, R. G. (2007). Disentangling the psychology and law of instrumental and reactive subtypes of aggression. *Psychology, Public Policy, and Law*, 13(2), 143. 25.
- Hathaway, S. R., McKinley, J. C. (1999). *Minnesota multifazični inventar ličnosti-2*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ignjatović, Đ. (2005). *Kriminologija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Jones, D. J., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A Brief Measure of Dark Personality Traits. *Assessment*, 21, 28-41.
- Kocsis, R. N. (Ur.). (2007). *Criminal profiling: International theory, research and practice*. Totowa, NJ: Humana Press. 30.
- Kondor Langer, M. (2015). Obiteljska ubojstva: ranije delinkventno ponašanje i tijekom kaznenog postupka. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 22(1), 153-183.
- Krivični zakon, Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.
- Lisak, D., & Bezterczey, S. (2007). The cycle of violence: The life histories of 43 death row inmates. *Psychology of Men & Masculinity*, 8(2), 118.
- Ooi, Y. P., Ang, R. P., Fung, D. S., Wong, G., & Cai, Y. (2006). The impact of parent-child attachment on aggression, social stress and self-esteem. *School Psychology International*, 27(5), 552-566.
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563.
- Pećnik, N. (2006). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pennington, D. C. (2006). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Porter, S., & Woodworth, M. (2006). Psychopathy and aggression. *Handbook of psychopathy*, 481-494.
- Profaca, B. (2016). Traumatizacija djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada* 23(3), 345-361.

- Pynoos, R. S., Steinberg, A. M., & Goenjian, A. (1996). Traumatic stress in childhood and adolescence: Recent developments and current controversies. In B. A. van der Kolk, A. C. McFarlane, & L. Weisaeth (Eds.), *Traumatic stress: The effects of overwhelming experience on mind, body, and society* (pp. 331-358). New York, NY, US: Guilford Press.
- Retz, W., Reif, A., Freitag, C. M., Retz-Junginger, P., Rösler, M. (2010). Association of a functional variant of neuronal nitric oxide synthase gene with self-reported impulsiveness, venturesomeness and empathy in male offenders. *Journal of neural transmission*, 117(3), 321-324.
- Serafim, A. D. P., Barros, D. M. D., Valim, A., Gorenstein, C. (2009). Cardiac response and anxiety levels in psychopathic murderers. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 31(3), 214-218.
- Teicher, M.H. (2002). Scars that won't heal: The Neurobiology of Child Abuse. *Scientific American*, 286(3), 68-75.
- Točaković, V. (2017). *Mračna trijada i zadovoljstvo u romantičnoj vezi* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Department of Croatian Studies. Division of Psychology.).
- Woodworth, M., & Porter, S. (2002). In cold blood: Characteristics of criminal homicides as a function of psychopathy. *Journal of abnormal psychology*, 111(3), 436.
- Žaja, B. (1992). Utjecaj demografskih i socioloških karakteristika na ponašanje nasilnika. *Defektologija*, 28(1-2), 243-260.